

KUML 1988
-89

KUML¹⁹⁸⁸₋₈₉

KUML¹⁹⁸⁸ -89

ÅRBOG FOR
JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

With Summaries in English

Jysk Arkæologisk Selskab satte dette KUML
til minde om
JOHANNES BRØNDSTED
i hundredåret for hans fødsel
den 5. oktober 1890

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Redaktion: Poul Kjærum

*Redaktionsudvalg:
Jens Henrik Bech, Thisted
Steen Hvass, Vejle
Stig Jensen, Ribe
Erik Johansen, Aalborg
Erik Jørgensen, Haderslev
Hans Jørgen Madsen, Århus.*

Omslag: Sporer fra ryttergrav i Gantrup

Udgivet med støtte af Statens humanistiske Forskningsråd

*Omslag: Flemming Bau
Tilrettelæggelse: Elsebet Morville
Special-Trykkeriet Viborg a-s*

*Skrift: Baskerville 11/12
Papir: Stora G-print 120 g*

Copyright 1990 by Jysk Arkæologisk Selskab

*ISBN 87-7288-050-3
ISSN 0454 6245*

Indhold/Contents

<i>Poul Kjerum</i> : Johannes Brøndsted – et 100 års minde	7
<i>Jørgen Jensen</i> : Arkæologien mellem videnskab og folkelighed	9
Archaeology between science and popularization	14
<i>Steen Hvass</i> : Asken Yggdrasil	15
Yggdrasil. The World Tree	20
<i>Peter Gathercole</i> : Gordon Childe efter 30 år. Forelæsning ved 40 års jubilæet for oprettelsen af Forhistorisk Arkæologisk Institut ved Aarhus Universitet	21
Gordon Childe after thirty years	27
<i>Gert Hougaard Rasmussen</i> : Okkergrave fra ældre stenalder på Djursland	31
Ochre graves from the Early Stone Age on Djursland	40
<i>Pia Bennike og Verner Alexandersen</i> : Fannerup-skelettet. Antropologiske studier	43
Anthropological studies of the Fannerup skeleton from the Early Stone Age	56
<i>Lone og Steen Hvass</i> : Et gravkammer fra enkeltgravskulturen	57
Grave chambers in the single-grave culture	75
<i>Orla Madsen</i> : Gantrup. En enkeltgravshøj med ringrøft og grav med dødehus	77
Gantrup. A mound from the single-grave culture with a circular trench and a grave with a mortuary house	95
<i>Orla Madsen</i> : Grønlund. En høj med kammergrav og andre grave fra bronzealderen	97
A mound with a chamber-grave and other graves from the Bronze Age at Grønlund	117
<i>Erik Jørgensen</i> : Højgård, Avnevig og Måde. Tre syd- og sønderjyske grave fra tiden omkring Kristi fødsel	119
Højgård, Avnevig and Måde. Three graves from Slesvig and Southern Jutland from the time around the birth of Christ	141
<i>Dorthe Kaldal Mikkelsen</i> : To ryttergrave fra ældre romersk jernalder – den ene med tilhørende bebyggelse	143
Two equestrian graves from the early Roman Iron Age – one with an associated settlement	195
<i>Henrik Jarl Hansen</i> : Dankirke. Jernalderboplads og rigdomscenter. Oversigt over udgravningerne 1965-70	201
Dankirke. Eisenzeitliche Siedlung und Handelszentrum. Übersicht über die Ausgrabungen von 1965-1970	241
<i>Steen Wulff Andersen</i> : Alsiske brandgrave fra den yngre jernalder	249
Cremation graves from the late Iron Age on Als	285
<i>Jens Jeppesen og Hans Jørgen Madsen</i> : Stormandsgård og kirke i Lisbjerg	289
A nobleman's farm and church in Lisbjerg	309
<i>Torben Egebjerg Hansen</i> : Værktøjsfundet fra Dejbjerg. En vikingetidshåndværkers redskaber	311
The implements found at Dejbjerg	323
<i>Nils M. Jensen og Jens Sørensen</i> : Nonnebakkeanlægget i Odense. En ny brik til udforskningen	325
A new clue towards solving the puzzle of the Nonnebakke construction in Odense	333
<i>Hans Krøngård Kvistensen</i> : Spor efter guldsmede fra vikingetiden i Viborg	335
Traces left by goldsmiths in Viking Age Viborg	346
<i>Anne Hedeager Krag</i> : Frankisk-Byzantinsk dragtindflydelse. Tre jyske gravfund fra det 10. årh. e.Kr.	347
Fränkisch-byzantinische Einfluss auf die Tracht des 10. Jhr. n. Chr. Durch Trachtfunde aus drei jütischen Gräbern	358
<i>Gad Rausing</i> : Fanns ren i Skotland under vikingatid?	359
On the question of Reindeer in Scotland in postglacial times	361
<i>Jysk Arkæologisk Selskab 1988 og 89</i>	365

Alsiske brandgrave fra den yngre jernalder

Af Steen Wulff Andersen

Selv om de seneste 25 års udgravninger har bragt et væld af nye fund fra yngre germansk jernalder og vikingetid for dagen, er fundmaterialet fra de to perioder stadig så sparsomt og spredt, at tolkningen af det arkæologiske fundbillede må være præget af stor tilbageholdenhed. Som det så ofte er fremført i litteraturen, er der intet, der tyder på, at de relativt få lokaliteter, som kendes fra midten af 6. til midten af 10. årh., skulle vise et reelt billede af de 500 års bebyggelsesintensitet. Det ringe antal fund er snarere udtryk for, at det ofte er svært at erkende tidens bopladser, dels fordi de i reglen er fattige på oldsager, dels fordi det har været vanskeligt at indkredse periodens keramik. Men også andre fundkategorier som f. eks. gravene kan det være vanskeligt at lokalisere. Tidens gravskik er jordfæstegrave under flad mark, som kun sjældent afsløres ved almindeligt markarbejde, eller uanseelige brandgrave, som til gengæld meget let kan pløjes væk, uden at det registreres.

Als og Sundeved er i modsætning til det generelle fundbillede et område, som er usædvanligt rigt på fund fra den sene jernalder (Andersen 1979). Det kan være fristende at se denne koncentration i forbindelse med den forholdsvis korte afstand til kraftcentret Hedeby, men det har givetvis også haft betydning, at egnen gennem mange år har været intensivt opdyrket, og at Museet på Sønderborg Slot har formået at skabe gode kontakter til landmændene og følge henvendelserne op med registreringer og undersøgelser. Det er karakteristisk for området, at det næsten udelukkende drejer sig om gravfund. Af 23 registrerede lokaliteter fra yngre germanertid og vikingetid er de 18 grave eller gravpladser, mens der ikke er et eneste bopladsfund. Selv de omfattende undersøgelser, der i årene 1980 – 1984 blev foretaget forud for nedlæggelsen af naturgasnettet, synes ikke at have ændret dette billede. (fig. 1)

De fleste af gravfundene er jordfæstegrave, bl.a. de fra Johs. Brøndsted kendte lokaliteter som Ketting, Kasmusmølle, Holm og Broager (Brøndsted 1936). Det er bemærkelsesværdigt, at der blandt jordfæstegravene er en række af de eksklusive rytter-/våbengrave og rigt udstyrede kvindegrave fra 10. årh., som almindeligvis sættes i forbindelse med en stormandsklasse, der på dette tidspunkt vinder frem i tilknytning til rigssamlingsbestræ-

Fig. 1: Fundlokaliteter fra yngre jernalder på Als og Sundeved. Numrene henviser til fundliste i »Nordslesvigske Museer 1979« (Andersen 1979). Havrekobbel er nr. 51, Nygård nr. 52 og Stolbro Næs nr. 53 på kortet.

Late Iron Age finds from Als and Sundeved. The numbers refer to the list of finds in »Nordslesvigske Museer 1979« (Andersen 1979). Havrekobbel is no. 51, Nygård no. 52 and Stolbro Næs no. 53 on the map.

belserne (F. eks. Randsborg, 1980:129). De gravpladser, som her skal fremlægges, hører hjemme i den anden ende af spektret. Der er – på en enkelt undtagelse nær – tale om brandgrave, og hvis der i det hele taget er noget i gravene, er udstyret så spartansk, at selv en datering af graven kan volde vanskeligheder. Gravpladserne har tidligere været omtalt i forskellige oversigtsartikler og fundlister, men ingen af dem har været genstand for selvstændige bearbejdnings. Når de her drages frem, er det for at råde bod på dette, og fordi de – trods det meget begrænsede og ikke særligt meddelssomme gravudstyr – repræsenterer et vigtigt supplement til billedet af yngre jernalders gravskik, regionalt såvel som på landsplan.

Havrekobbel, Nørreskoven, Als

Egen sb. 93 – 125, Als Nørre herred, Sønderborg amt

Gravpladsen – kaldet »Svenskegravene« – ligger i skovparten Havrekobbel i Nørreskoven på Als umiddelbart ud til Lillebæltskysten, 5 til 8 meter over havet. Gravpladsen består i dag af 38 lave høje, men det kan ikke udelukkes, at enkelte høje i tidens løb kan være ødelagt af kysterrosionen. Herudover kan der mellem eller omkring højene skjule sig fladmarksgrave, som ikke vil kunne lokaliseres uden en større fladeafdækning af området. (fig. 2)

Der har været gravet flere gange på pladsen. I 1938 undersøgte H.C. Broholm, Nationalmuseet, sammen med Jens Raben, Museet på Sønderborg Slot, 8 høje (nr. 1-3, 8-9, 14-15 og 17), og i 1951 udgravede P.V. Glob, Forhistorisk Museum, Århus, ligeledes i samarbejde med Jens Raben, 4 høje (nr. 11, 28-30) samt et areal omkring bautastenen »Bjørnsstenen« (nr. 40). Samme år udgravede Jens Raben et ubestemmeligt anlæg af større sten (nr. 38). I 1952 undersøgte P.V. Glob og Jens Raben yderligere 4 høje (nr. 31-33 og 35) med deltagelse af studerende fra Uppsala, Lunds og Århus' universiteter.

Navnet »Svenskegravene« kan føres tilbage til det stedlige traditionsstof, der – som det kendes andre steder i landet – sætter oldtidshøje i forbindelse med begravelser af svenske soldater m.v.

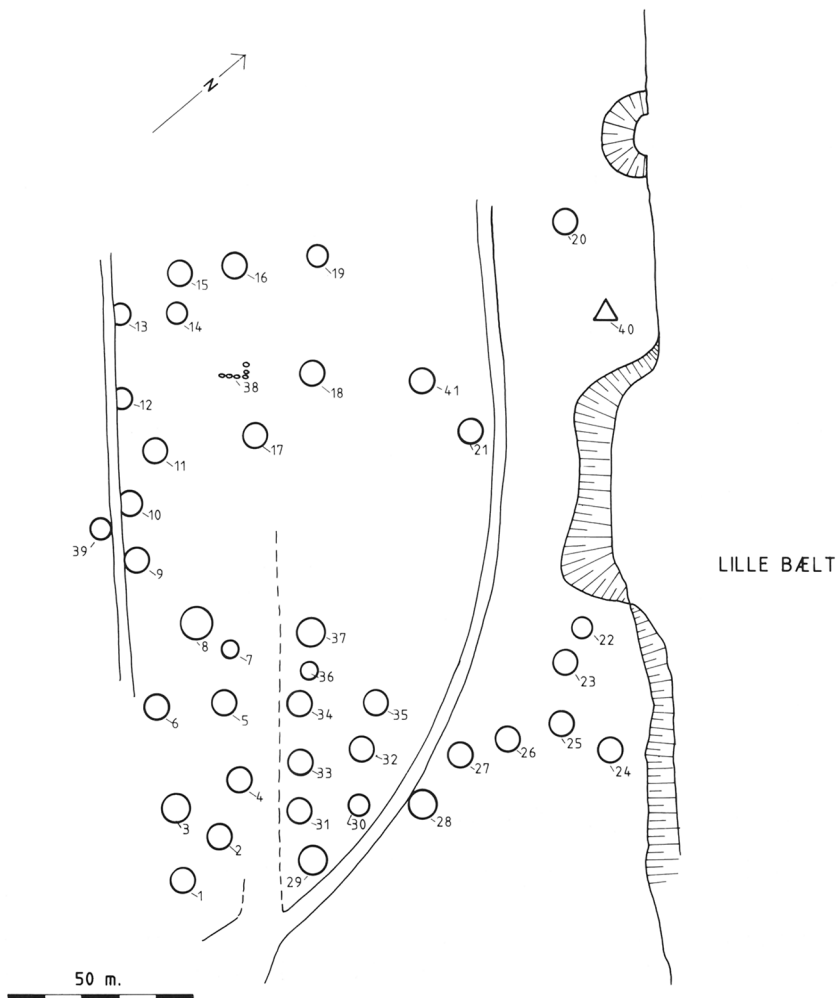

Fig. 2: Gravpladsen »Svenskegravene« i Als Nørreskov. Situationsplan 19/6 1938. Tegn.: H. P. Jørgensen efter skitse af Jens Raben.

The burial site »The Swedish Graves« in Als Nørreskov. Site plan 19/6 1938. Drawing: H. P. Jørgensen from sketch by Jens Raben.

Jens Møller, Elstrup fortæller 1915 følgende om »Svenskegravene« til Jens Raben: »Svenske Sørovere landede engang i gamle Dage ved Nørreskoven for at hæрге og plyndre Egnen. Men de Alsinger Folk drog ud og dræbte mange i en haard Kamp. Svenskerne, der først flygtede over Havet, kom den følgende Nat tilbage for at begrave deres Døde paa Stedet, hvor de faldt, sammen med deres døde Høvdinger. – Gravene skal være de smaa Jordhøje nær Stranden i Havrekobbøl.«

En anden meddeler, revierførster Barn, Nygård, berettede i 1912 ligeledes til Jens Raben: »Det er rigtigt, at dén Samling af Smaaahøje i Havrekobbøl paa de gamle Forstkort er betegnet som »Schwedengräber«. Folkemin-

derne fortæller, at det er Faldne fra Svenskekrigen (1658-59), der hviler her. Ligeledes har gamle Folk fortalt mig, at en svensk Fører skal ligge under den mellem Højene opretstående Sten, der er blevet kaldt »Bjørnssten«. En anden, lignende oprejst Sten skal have staaet faa Meter derfra, helt ude paa Skrænten. Den skal være styrtet ned paa Forstranden, de gamle mener, omkr. 1865-70. Om Gravene eller Stenene har noget med Svenskerne at gøre, kan jeg ikke udtale mig om; hvad jeg her anfører har jeg kun fra gamle Folks Fortælling.«

Navnet »Svenskegravene« og de sagn, der er knyttet hertil, må betragtes som senere tiders efterrationaliseringer – vel under indtryk af de mange krige med Sverige, som fandt sted især i 1600-tallet. Der er intet hverken i gravskikken eller i gravfundene, der peger på en speciel tilknytning til Sverige. Pudsigt nok viser en C-14 datering af trækul fundet ved Bjørnsstenen, at der her har været brændt bål engang i 1500/1600-tallet (jvf. nedenfor), men det er naturligvis udelukket, at denne datering kan overføres på de omkringliggende grave.

Fig. 3: Stensætning i Havrekobbøl, høj 2. Foto: Nationalmuseet.

Stone arrangement at Havrekobbøl, mound 2. Photo: Nationalmuseet.

Høj 1: Høj, ca. 5,3 m i tværmål og 0,7 m høj. Undersøgt 17.6.1938 af H.C. Broholm. Fylden bestod af hoved- og håndstore sten, der sammen med større sten dannede en slags røse. Stenpakningen lå i flere lag og var stærkt gennemrodet af trærødder. Uden om røsen lå en kreds af større sten, der navnlig mod vest og sydvest lå i en tæt række. På den oprindelige overflade, der faldt jævnt mod nord, lå en brandplet med trækul og mørk jord, hvori der fandtes rester af ganske opløste brændte ben samt nogle forrustede jernsager (ikke bevaret). Brandlaget havde en tykkelse på 5-10 cm. Brandpletten, der lå midt i højen, målte 2,30 m i N-S og 1,10 m i Ø-V.

Høj 2: Lav høj, ca. 4 m i tværmål og 20-30 cm høj. Undersøgt 17.6.1938 af H.C. Broholm. Lige under det tynde muldlag fremkom enstensætning af form som en åben kiste (se fig. 3). Uden om de to stenrækker, der dannede siderne på den 25 cm dybe kiste, var der lagt en del hånd- og hovedstore sten, men der fandtes intet stendække. Nordenden af kisten var forstyrret af en træstub; i sydenden fandtes svage spor af brændte ben og trækul.

Høj 3: Høj, ca. 7,80 m lang (NV-SØ), 4,40 m bred og indtil 0,50 m høj. Undersøgt 18.6.1938 af H.C. Broholm. Mod øst afgrænsedes højen af 6 randsten. Højfylden var uden sten og bestod af gult ler. Omtr. midt i højen fandtes spor af bålrester over et 2 x 1,5 m stort område. Foruden nogle brændte ben fandtes en række forskellige jerngenstande. Det så ud, som om ligbrændingen er foregået på stedet og bålresterne derefter er skrabet sammen i en dyng, hvorefter højen er opkastet.

Oldsager m.v.: (fig. 4) NM I- C 26387: 2-ledet jernbeslag, muligvis et remendebeslag. 7 cm langt. NM I- C 26388: 2-ledet jernbeslag, som foregående. De to led måler h.h.v. 5,1 og 2,3

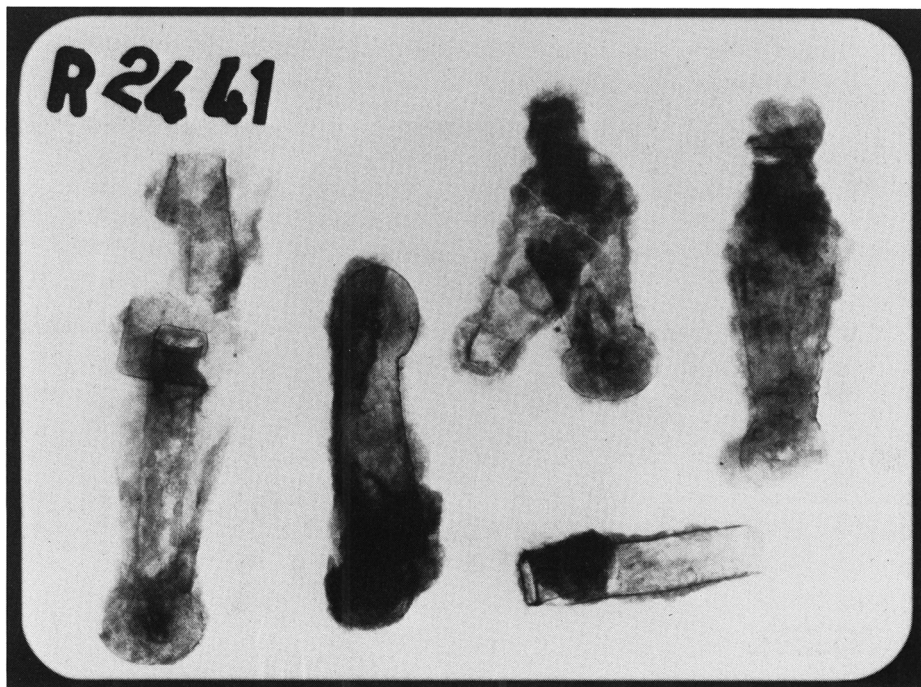

Fig. 4: Røntgenbillede af nogle af jerngenstandene fra Havrekobbel, høj 3. Foto: Nationalmuseet.

X-ray of some of the iron objects from Havrekobbel, mound 3. Photo: Nationalmuseet.

cm i længden. NM I- C 26389: 2-ledet jernbeslag, som foregående. De to led måler h.h.v. 3,8 og 4,4 cm i længden. NM I- C 26390: Jernbånd ca. 1 cm bredt, ca 0,5 cm højt og 3,3 cm langt. I den ene ende er båndet oprullet til en øsken. NM I- ad C 26387- 90(a): Syv små jernfragmenter. NM I- ad C 26387-90(b): 30 g brændte ben. NM I- C 26391: 2-ledet jernbeslag af samme type som foregående. De to led måler h.h.v. 5,3 og 4,9 cm. NM I- C 26392 Fragment af øskenled fra jernbeslag af samme type som foregående. NM I- C 26393: Nittehoved af tynd jernplade. NM I- C 26394: Nittehoved af jern. NM I- ad C 26391-94(b): 28 g brændte ben.

Høj 4 (fig. 5): Stenrøse, ca. 5,25 m i tværmål og 0,9 m høj. Undersøgt af P.V. Glob maj, 1952. I den østlige del af røsen iagttoges før undersøgelsen et større hul efter en tidligere

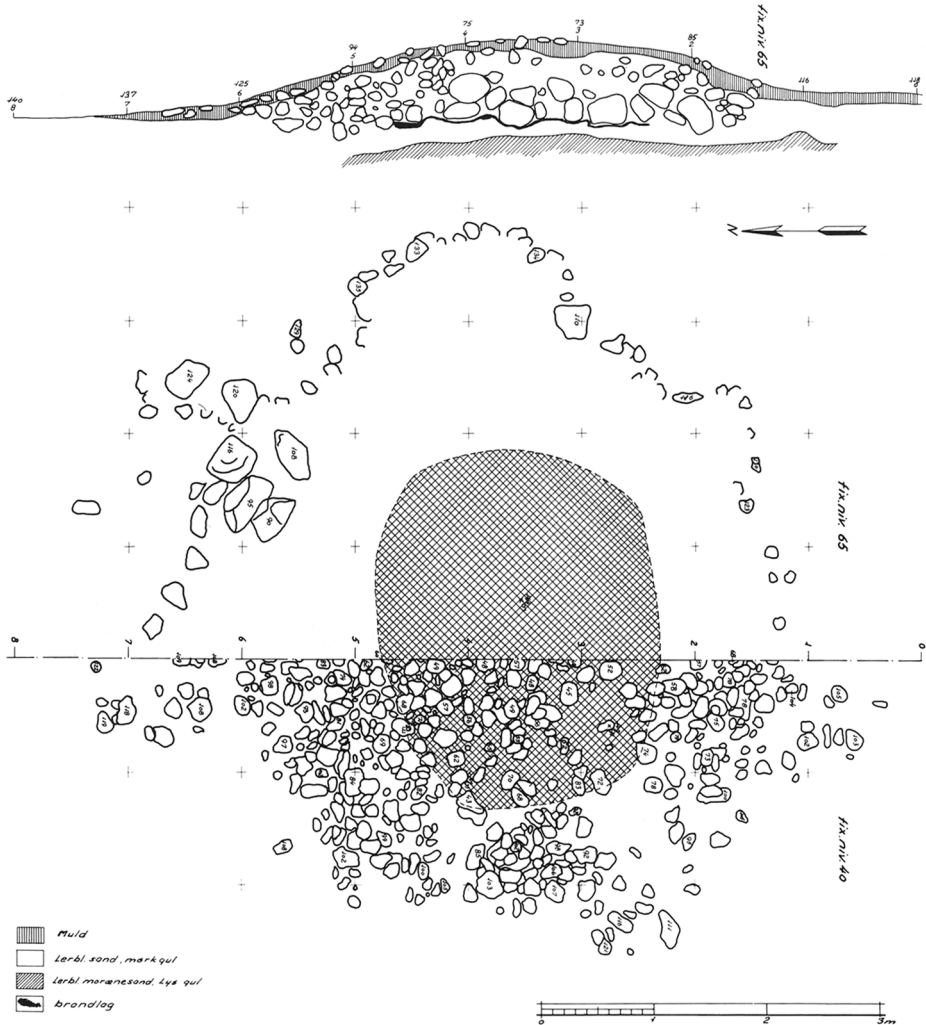

Fig. 5: Plan og snit af Havrekobbel, høj 4. Tegn.: Forhistorisk Museum, Århus.

Plan and section of Havrekobbel, mound 4. Drawing: Forhistorisk Museum, Århus.

gravning. Ved udgravningen blev kun den vestlige halvdel af højen fuldstændigt undersøgt. Røsen indeholdt et 1/2 til 3 cm tykt brandlag, der i tværmål var ca. 2 1/2 m x 3 m. Brandlaget lå på den oprindelige markflade og var dækket af en del større sten. Yderst bestod røsen af hånd- til hovedstore sten. De brændte ben, som lå jævnt spredt ud over hele brandlaget, var gennemgående dårligt bevaret. Af oldsager fandtes fragmenter af 3 jerngenstande (bortkommet).

Oldsager m.v.: HAM 2093x1: Ca. 175 gr. brændte ben. Heri del af tå- eller fingerknogle fra et større barn eller en voksen person. HAM 2093x63: Ca. 1750 gr. brændte ben. HAM 2093x64: Ca. 3 gr. trækul. HAM 2093x67-69: Slagge m.v.

Høj 5: Stenrøse. Ca. 6,00 m i tværmål og 0,70 m høj. Ikke undersøgt.

Høj 6: Jordtue uden synlige sten. Ca 4,50 m i tværmål og 0,30 m høj. Ikke undersøgt.

Høj 7: Stenrøse; ca 3,25 m i tværmål og 0,2 m høj. Undersøgt 1952 af P.V. Glob. Fra udgravningen findes et skår samt en plantegning, der viser en stendynge med en diameter på ca. 2 m., opbygget af hånd-til hovedstore sten. Udenfor den centrale stendynge fandtes spredtliggende sten af samme størrelse. Herudover ingen oplysninger om undersøgelsen. Oldsager m.v.: HAM 2093x2: Ca. 7 x 5 cm stort bundskår af grovmagret, tykvægget og fladbundet lerkar.

Høj 8 (fig. 6): Kuplet, rund høj; ca. 9,50 m i tværmål, 1,25 m høj. Undersøgt af H.C. Broholm, Nationalmuseet, 19/6 1938. Midt i højen fremkom en uregelmæssig stenpakning, ca. 3 x 3 m, bestående af flere lag sten og mellem stenene fedtet, gult ler. Flere af stenene var af betydelig størrelse; op til ca. 70 cm i længden. Under stenlægningen fremkom der på den gamle overflade et brandlag – 1 til 1,25 m bredt, 0,1 m tykt – med få rester af brændte ben og to små stykker stærk forrustet jern. Af Jens Rabens skitse af høj 8's opbygning fremgår det, at stendyngen har været omgivet af en randstenskreds.

Oldsager m.v.: NM I: C 26395: To stykker ubestemmelige rustdannelser. NM I: ad C 26395: 16 gram brændte ben.

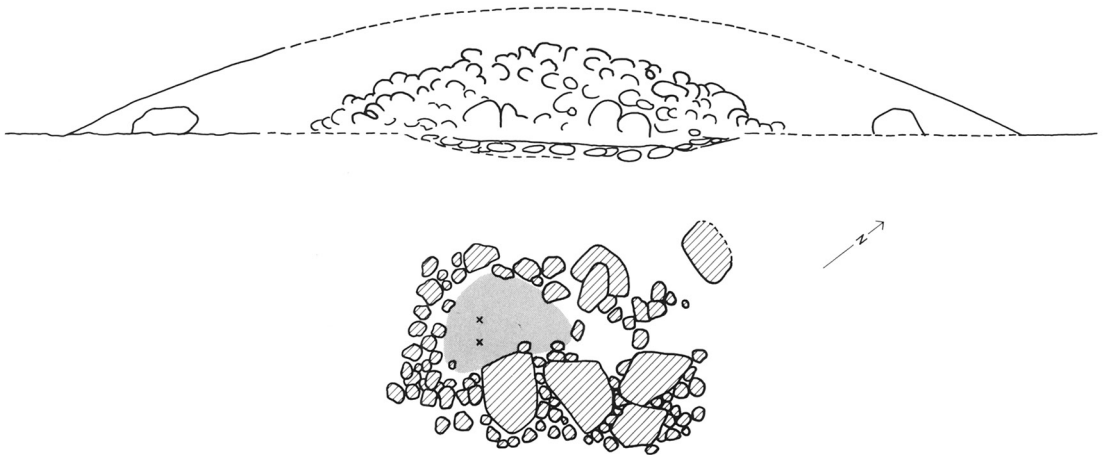

Fig. 6: Snit og plan af den centrale del af Havrekobbøl, høj 8. Tegn.: H.P. Jørgensen efter skitser af Jens Raben.

Section and plan of the central part of Havrekobbøl, mound 8. Drawing: H. P. Jørgensen from sketches by Jens Raben.

Høj 9: En lille forhøjning; ca. 4,5 – 5 m i tværmål. Undersøgt af H.C. Broholm, Nationalmuseet, 20/6 1938. Mod øst en enkelt randsten, vestsiden var afskåret af en grøft. Fylden bestod af stenfri muld. Midt i højen fandtes en stenkreds bestående af 5 – op til 40-50 cm store sten. Mellem stenene og op mod ydersiden af dem var der en pakning af hovedstore sten. Stenkredsen omsluttede et rum på 1,25 x 1,45 m, hvori fandtes rester af trækul og stærkt opløste brændte ben.

Høj 10: Lav høj, ca. 3 m i tværmål og 0,2 m i højden med synlig stenpakning. I SV er højfoden afskåret af en grøft. Ikke undersøgt.

Høj 11 (fig. 7): Spidsoval stensætning dækket af en lav jordhøj. Undersøgelse af Jens Raben, 18.-22. september 1951. Højen, der var ret flad og uden synlige sten, målte i tværmål ca. 5 m og i højden ca. 0,3 m. Under højen fandtes dybt nedskåret i skovbunden en stensat grav, hvis bygning kan minde om en skibssætning. Der fandtes hverken spor af begravelser eller gravgods.

Høj 12 og 13: To små høje med synlige stenpakninger. Halvdelen af højene er afskåret af en grøft. Højene er ikke undersøgt.

Høj 14: Lille høj, ca. 4,75 m i tværmål, undersøgt af H.C. Broholm, Nationalmuseet, 21.6.1938. Fylden bestod af stenfri muld. Et brandlag kunne ikke påvises, men der sås svage spor af trækul.

Høj 15 (fig. 8): Lille høj, ca. 3,75 m i tværmål og 0,35 m i højden. Undersøgt af H.C. Broholm, Nationalmuseet, 21.6.1938. Fylden bestod af stenfri muld. Der fandtes spor af brandlag samt i den SV-lige del et fuldstændigt opløst lerkar, som stod på en flad sten i en fordybning under højen. Lerkarret kunne kun erkendes som en »forfarvning« i jorden, og man må derfor tage den form, som Jens Raben på skitsen fig. 8 har givet lerkarret, med et vist forbehold.

Høj 16: Jordhøj, ca. 7 m i tværmål og 0,75 m høj. I højens vestside er to randsten. Højen er ikke undersøgt.

Høj 17: En ganske lav høj, ca. 4,35 m i tværmål og 0,15 m høj. Undersøgt af H.C. Broholm, Nationalmuseet, 21.6. 1938. Fylden bestod af stenfri muld. Ved vestsiden fire, ved østsiden én mindre randsten. I midten af højen fandtes tre sten og mellem disse to små brandpletter med brændte ben. Endvidere fandtes rester af helt opløste lerkarskår.

Oldsager m.v.: NM I: C 26396: 27 g brændte ben.

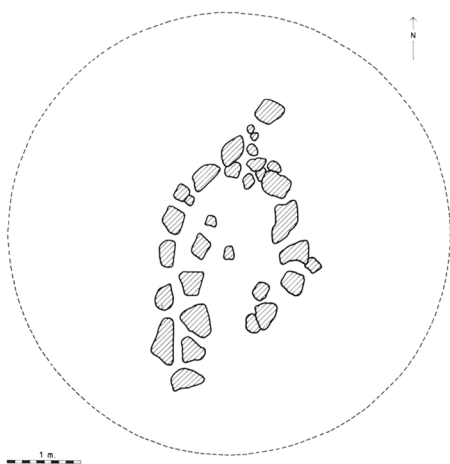

Fig. 7: Plan af stensætning i Havrekobbel, høj 11. Tegn.: H.P. Jørgensen efter Jens Raben.

Plan of stone-arrangement at Havrekobbel, mound 11. Drawing: H. P. Jørgensen after Jens Raben.

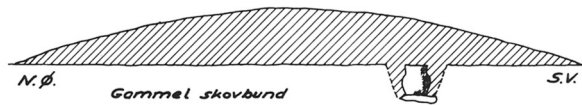

Fig. 8: Snit af Havrekobbel, høj 15. Skitse ved Jens Raben 1938.

Section of Havrekobbel, mound 15. Sketch by Jens Raben 1938.

Høj 18: Høj, ca. 3,5 m i tværmål, med spor efter tidligere udgravning.

Høj 19: Lav høj uden synlige sten. Ca. 3,25 i tværmål og 0,5 m høj. Ikke undersøgt.

Høj 20: Lav høj uden synlig sten. Ca. 6 m i tværmål og 0,5 m høj. Ikke undersøgt.

Høj 21: Røse, ca. 3,5 m i tværmål og 0,3 m høj. Ikke undersøgt.

Høj 22: Lav jordhøj uden synlige sten. Ca. 2,5 m i tværmål og 0,2 m høj. Ikke undersøgt.

Høj 23: Lav jordhøj uden synlige sten. Ca. 2,5 m i tværmål og 0,2 m høj. Ikke undersøgt.

Høj 24: Røse, ca. 4 m i tværmål. I midten fordybning efter tidligere gravning. Ikke undersøgt.

Høj 25: Lav jordhøj; ca. 3 m i tværmål og 0,4 m høj. Ikke undersøgt.

Høj 26: Røse; ca. 3,5 m i tværmål og 0,45 m høj. Ikke undersøgt.

Høj 27: Røse; ca. 5,5 m i tværmål og 0,45 m høj. Ikke undersøgt.

Høj 28 (fig. 9): Høj, ca. 3,5 m i tværmål og 0,5 m høj. Undersøgt 18.-19. september 1951 af P.V. Glob. Under den stenfri højfyld fandtes et brandlag med et tværmål ca. 2,5 m. De brændte ben lå koncentreret i midten af brandlaget. Hverken nedgravningskonturer eller gammel markoverflade kunne iagttages. Af oldsager fandtes nogle få jerngenstande. Oldsager m.v.: HAM 2093x3: Ca. 135 g brændte ben. Heri bl.a. massive kraniekalotdele formentlig fra en voksen mand. HAM 2093x4: To små ubestemmelige jernfragmenter. HAM 2093x93: Jernspids og tre fragmenter af jernbånd.

Høj 29: Røse; ca. 4,5 m i tværmål og 0,4 m høj. Undersøgt 1951 af P.V. Glob, men der foreligger tilsyneladende ingen oplysninger om udgravningens resultater.

Høj 30 (fig. 10): Røse; ca. 5,5 m i tværmål og 0,7 m høj. Undersøgt sept. 1951 af P.V. Glob. Røsen bestod hovedsagelig af håndstore sten med enkelte større imellem. I toppen af røsen lå en ca. 1,2 x 0,8 x 0,7 m stor sten, der ragede op gennem jorddækket. Under stenlaget fandtes et ca. 5 x 3 m stort brandlag, som foruden brændte ben indeholdt nogle lerkarskår og en hel del jernnagler og diverse jernfragmenter.

Oldsager m.v.: HAM 2093x7 + 2093x38: Ca. 150 gr. brændte ben. Heri nogle kraniekalotdele, der kan stamme fra en yngre voksen person, kønnet ubestemt. Endvidere kindtand af en gris og overkæben af et mindre rovdyr (hund?) HAM 2093x37: 1 cm langt stykke brændt ben med indridsede diagonalstriber. Fragment af nålelemme? HAM 2093x8 + x35: To små uornamenterede sideskår. HAM 2093x36: To små stykker brændt ler. HAM 2093x9-x34: Diverse jernnagler og -søm samt nogle ubestemmelige jernfragmenter. Blandt naglerne en del klinknagler. HAM 2093x39: To små stykker flint. HAM 2093x79-80: Jernsøm/nitter. HAM 2093x81 + x85: Stumper af br. ben. HAM 2093x82-84: Jernsøm/nagler m.v. HAM 2093x86-89: Jernnagler m.v. HAM 2093x90-91: Slagger m.v.

Høj 31 (fig. 11): Røse; 4,75 m i tværmål, 0,75 m høj. Undersøgt 18.-22. sept. 1952 ved P.V. Glob. Røsen var jorddækket med stenene enkelte steder ragende op gennem mulden. I

Nørreskov.

Grav nr. 28

Fixp. niv. 46 (jordfast sten.)

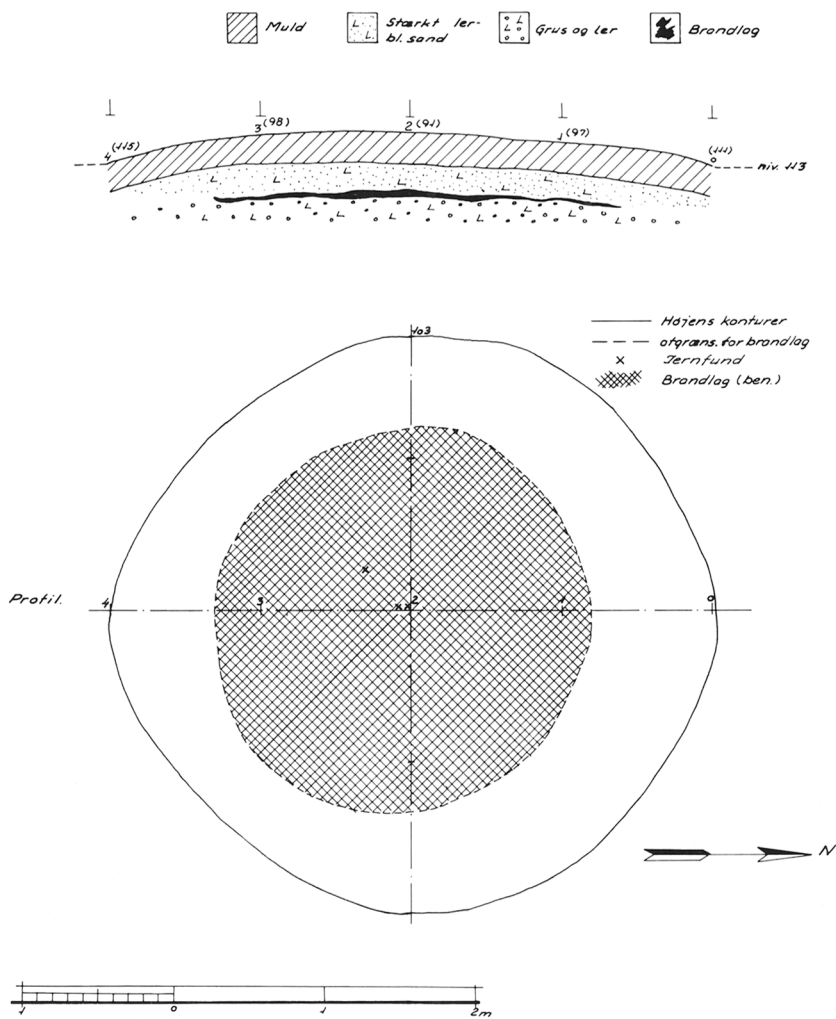
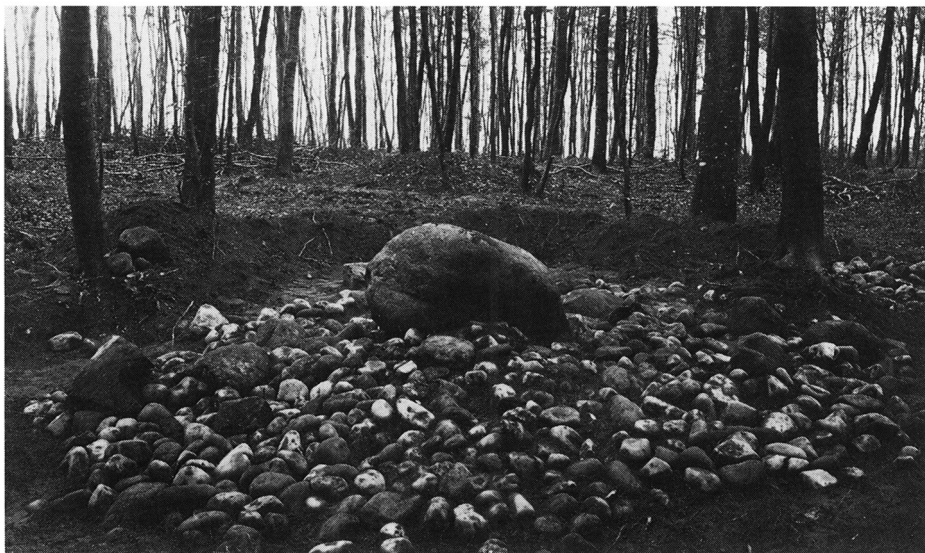
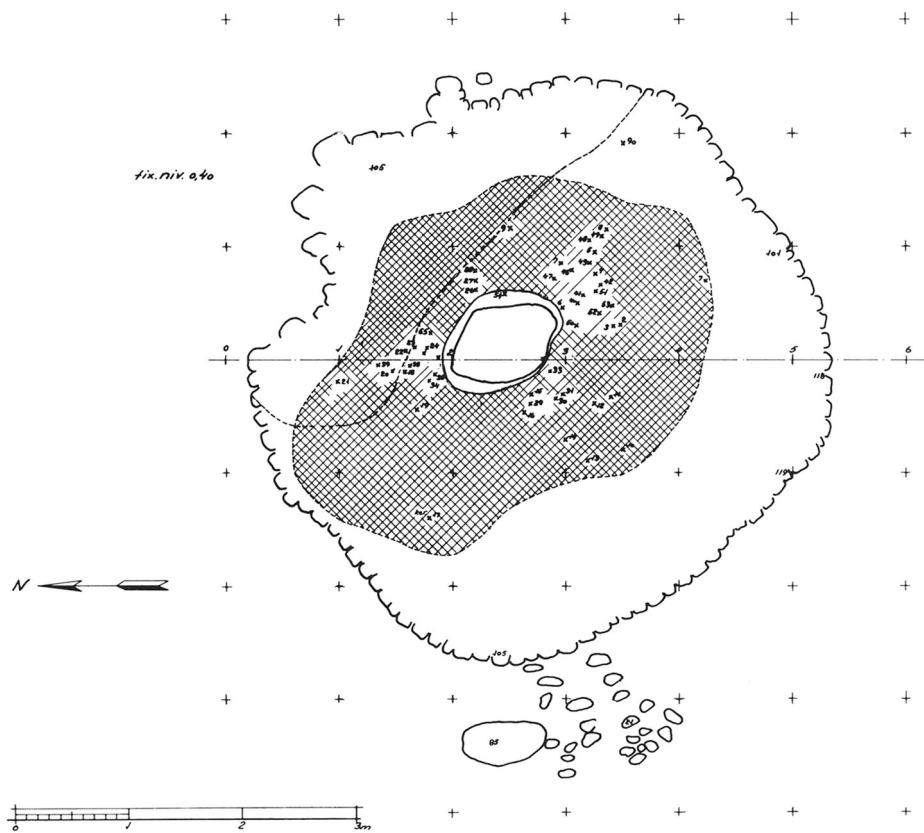

Fig. 9: Plan og snit af Havrekobbel, høj 28. Tegn.: Forhistorisk Museum, Århus.

Plan and section of Havrekobbel, mound 28. Drawing: Forhistorisk Museum, Århus.

Fig. 10: Foto og plan af Havrekobbel, høj 30. Tegn. og foto: Forhistorisk Museum, Århus. →

Photo and plan of Havrekobbel, mound 30. Drawing and photo: Forhistorisk Museum, Århus.

toppen lå to større sten, men ellers bestod højen hovedsagelig af håndstore sten, der alle var vandrullede, altså samlet ved stranden. Fylden mellem stenene bestod af ler. Umiddelbart under det nederste lag sten, der var kulsværtede på undersiden, fandtes en brandplet med et tværmål på ca 3 1/2 m. Brandlaget var fra nogle få til ca. 10 cm tykt og bestod af trækul og heri overalt stumper af brændte ben. Af oldsager fandtes spredt i brandlaget en del fragmenter af jernnagler/-søm m.v., et enkelt lerkarskår samt et fragment af en senneolitisk flintdolke.

Oldsager m.v.: HAM 2093x40 + 2093x55 + 2093x56: Ca. 450 g brændte ben. Heri knoglefragmenter af en gracil person, hvis køn ikke kunne bestemmes. HAM 2093x58: Et lille

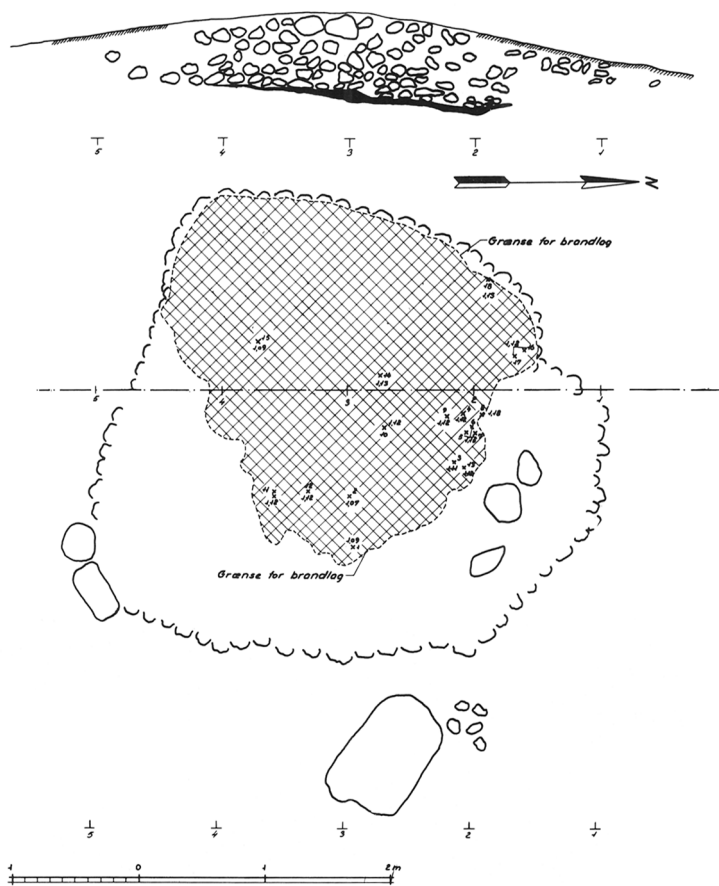

Fig. 11: Plan og snit af Havrekobbel, høj 31. Tegn.: Forhistorisk Museum, Århus.

Plan and section of Havrekobbel, mound 31. Drawing: Forhistorisk Museum, Århus.

Fig. 12: Foto og plantegning af Havrekobbel høj 32 med jordfæstegrav. Tegn. og foto: Forhistorisk Museum, Århus. →

Photo and layout of Havrekobbel, mound 32 with interment grave. Drawing and photo: Forhistorisk Museum, Århus.

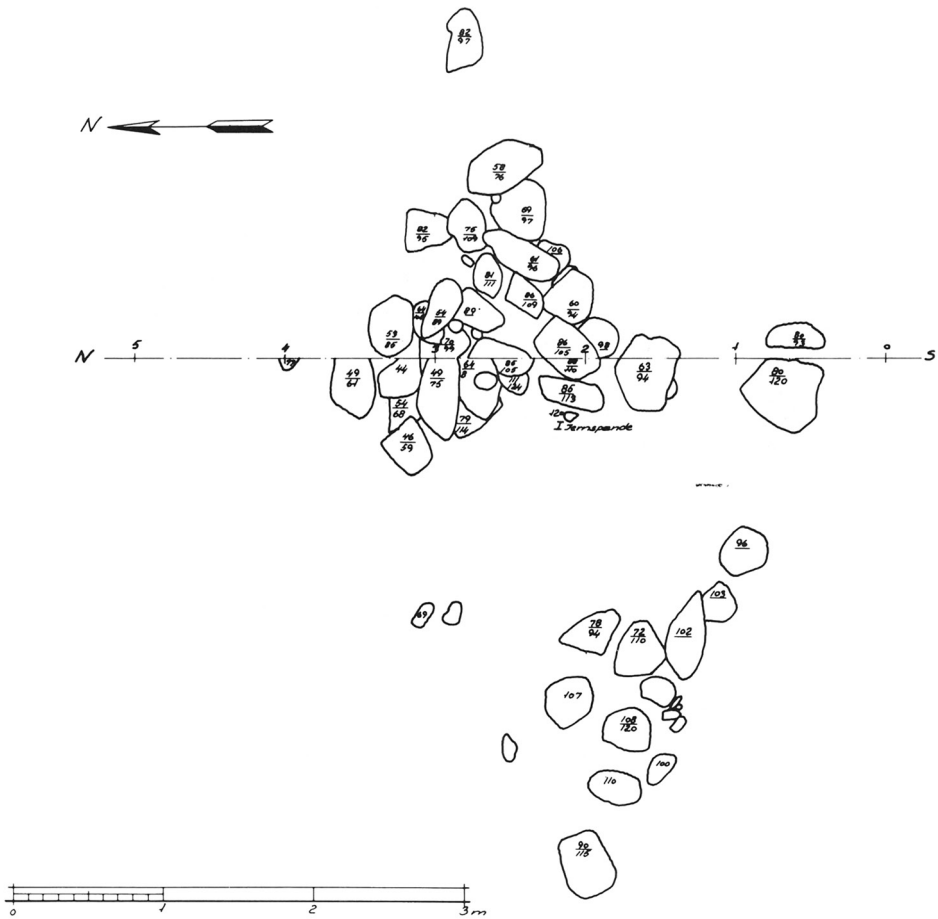

Fig. 13: Havrekobbel, høj 33. Foto: Forhistorisk Museum, Århus.

Havrekobbel, mound 33. Photo: Forhistorisk Museum, Århus.

uornamenteret sideskår. HAM 2093x41: Et 8,5 cm langt fragment af en senneolitisk flintdolk. HAM 2093x42 – 2093x54: Fragmenter af jernnagler og -søm (heriblandt fragmenter af klinknagler). HAM 2093x94-95: Jernsøm/nagler. HAM 2093x96: Jernkonkretioner.

Høj 32 (fig. 12): Høj; ca 5 m i tværmål og ca 0,5 m høj. Undersøgt 1952 af P.V. Glob. I midten fandtes en kerne af store sten, men ellers bestod højen overvejende af en rødlig, leret fyld. I udkanten af højen var der ligeledes en stenlægning, der dog antagelig hører til et andet anlæg. I midten af den centrale stenlægning sås en fordybning, som muligvis er spor efter en tidligere nedgravning. I højfylden fandtes 0,4 m vest for midterprofilen et stærkt forrustet jernspænde (bortkommet). Under stenlægningen midt i højen fandtes en ca. 2 x 3/4 m stor NØ-SV orienteret jordfæstegrav med en dybde på ca. 1 m. Ved undersøgelsen af graven dukkede der i den SØ-lige side forskellige trærester frem, som muligvis kan være rester af kistelåget. Langs gravens kant lå i forskelligt niveau jernnagler/søm, der ligeledes må stamme fra kisten. I den SØ-lige del fandtes nogle dårligt bevarede skeletrester – rester af kraniet, over- og underkæbe med tænder, samt spor af knogler fra benene, der viste, at den døde var begravet med hovedet i NØ. Der fandtes ingen oldsager i graven.

Oldsager m.v.: HAM 2093x59: Ca. 38 g ubrændte knogler. Heri fodrodsknogler fra en voksen person. HAM 2093x65: Kraniefragmenter, ubrændte, fra en ældre kvinde. (2) HAM 2093x66: Kraniefragmenter, ubrændte, formentlig fra en kvinde. Knoglerne hører antagelig sammen med 2093x65. (3) HAM 2093x72-78: Jernsøm m.v.

Høj 33 (fig. 13): Røse; 6-8 m i tværmål og ca. 0,5 m høj. I toppen sås en sænkning fra en tidligere nedgravning. Undersøgt 1952 af P.V. Glob. Udgravningen viste, at højen var

opbygget omkring en tydelig – men omrodet – central røse, omgivet af en noget uregelmæssig stenkreds. Røsen bestod af hånd- til hovedstore sten; stenkredsen af et bælte af endnu sværere sten pakket med mindre. Mellem centralrøsen og stenkredsen var højfylden næsten stenfri. Højfylden bestod iøvrigt af muld, der gradvist nedefter gik over i leret sand. Overgangen mellem højfylden og undergrunden kunne ikke præcist fastlægges. I højfylden fandtes flintaffald og en enkelt klump brændt ler (begge bortkommet). I det område indenfor stenkredsen, der ikke var forstyrret, fandtes under centralrøsen et brandlag bestående af sodpletter, striber af brændte ben og lidt trækul. Brandlaget fortsatte

*Nørreskoven
Havrekobbel, Als
Grav nr 35*

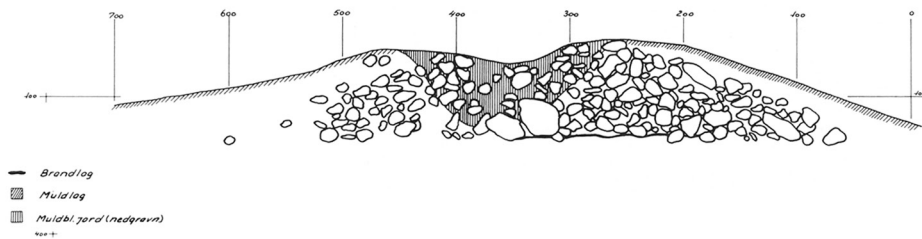

Fig. 14: Foto og snittegning af Havrekobbel, høj 35. Foto og tegn.: Forhistorisk Museum, Århus.

Photo and cross-section of Havrekobbel, mound 35. Photo and drawing: Forhistorisk Museum, Århus.

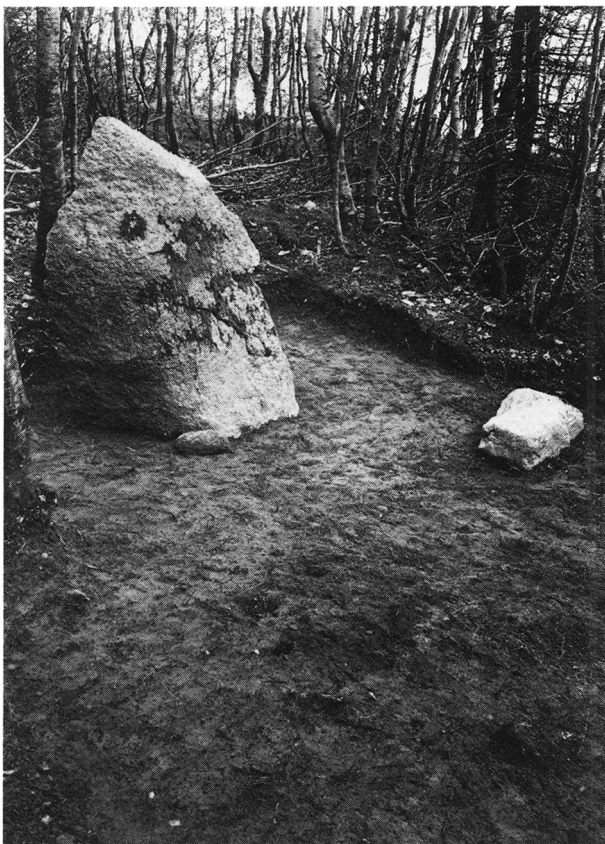

Fig. 15: Udgravning omkring Bjørnsstenen, Havrekobbel anlæg 40. Foto: Forhist. Museum, Århus.

Excavation around the Bjørnssten, Havrekobbel structure 40. Photo: Forhistorisk Museum, Århus.

op til en halv meter ind under stenkredsen, især i vest og syd. Af oldsager indeholdt brandlaget et antal stærkt forrustede jernklumper (bortkommet) og nogle lerkarskår. Udgraveren tolker ét af jernfragmenterne som del af et beslag til skrin eller lignende.

Oldsager m.v.: HAM 2093x70: Omkr. 20 uornamenterede sideskår af grovmagrede, tykvæggede lerkar. HAM 2093x71: Ca. 30 g brændte ben. HAM 2093x97: Ca. 160 g brændte ben. HAM 2093x98: Lille randskår af grovmagret keramik; lige afskåret, let indadbøjet rand.

Høj 34: Høj; 5-6 m i tværmål, 0,45 m høj. Omkring højfoden ses flere randsten. Ikke undersøgt.

Høj 35 (fig. 14): Røse; 7-8 m i tværmål, 0,8 m høj med tydelige spor efter en tidligere udgravning i toppen. Undersøgt 1952 af P.V. Glob. Røsen var opbygget af 0,1 – 0,2 m store rullesten, i centrum af indtil 0,4 m store sten. I SV lå 4 større sten (0,5 – 0,75 m store) og i øst 2 sten af samme slags. Sandsynligvis drejer det sig om rester af en randstenskreds. Røsen var helt dækket af tørv med undtagelse af en 1,3 x 1,6 m stor og 0,6 m dyb fordybning i centrum, hvori røsens sten var synlige. Umiddelbart under tørv iagttoget en kappe af rødgult, lerblandet sand uden tydelig grænse mod den naturlige undergrund. Umiddelbart under de nederste sten fandtes acentralt i højens SØ-lige del en ca 4 x 3,5 m stor brandplet med enkelte jerngenstande (ikke bevaret). Udenfor brandlaget forekom enkelte brændte ben og lerkarskår (ikke bevaret).

Høj 36: Høj; ca. 2,5 m i tværmål og ca 0,5 m høj. Uden synlige sten. Ikke undersøgt.

Høj 37: Høj; ca. 7 m i tværmål og ca 0.9 m høj, stærkt stenfyldt. Ikke undersøgt.

Anlæg 38: Stensætning undersøgt sept. 1951 af Jens Raben. Indenfor et ca. 10 x 7 stort område opmålt flere grupper og rækker af større sten, der efter udgraverens opfattelse må tolkes som dele af en grav. Der blev dog hverken fundet spor efter høj eller begravelse. Stenene lå direkte på den gamle skovbund. Glob (1959) giver udtryk for, at der muligvis kan være tale om et dødehus.

Høj 39: Høj; ca 3 m i tværmål og ca 0,2 m høj, stærkt stenfyldt. Ikke undersøgt.

Anlæg 40 (fig. 15): »Bjørnssten«, undersøgt 21.9 1951 af Jens Raben og P.V. Glob. Omkring stenen blev der frilagt et 2,7 x 3,6 m stort område ned til den gamle skovbund. Ca. 0,2 m syd for stenen fandtes enkelte lerkarskår og lidt vest herfor lå en lille brandplet (tværmål ca. 0,25 m). I den sydlige del af udgravningsfeltet blev der iagttaget endnu en brandplet (tværmål ca. 0,5 m). Bjørnsstenen har sandsynligvis ikke været den eneste bautasten på pladsen. Ca. 0,7 m SØ for Bjørnssten fandtes et afslået stykke af en større sten, og som nævnt i indledningen skulle der omkring 1865-70 været styrtet en bautasten ned på forstranden.

Oldsager: HAM 2093x60: 6 uornamenterede skår af grovmagret, tykvægget keramik. HAM 2093x61: 7 stumper ildskørnet flint HAM 2093x62: 8 gr. trækul. C-14-dateret til 280 +/- 65 f. 1950 (1).

Nygaard, Nørreskoven, Als

Egen sb 17, Als Nørre herred, Sønderborg amt

Gravpladsen, der ligger i den nordlige del af Als Nørreskov umiddelbart syd for ejendommen »Nygaard«, består af ca. 20 småhøje m.v. Højene ligger tæt sammen på toppen af en naturlig bakke og lidt ned ad dennes NØ-side; ca 400 meter fra Lillebælt og mellem 25 og 30 meter over havet. De største af højene er 4-6 m i diameter og 0,5 -0,75 m høje, men flertallet er mindre. For de mindstes vedkommende kan det være svært at afgøre, om det i det hele taget drejer sig om gravhøje, eller der blot er tale om naturlige hævnings i skovbunden. 16 kan med sikkerhed erkendes som høje. (fig. 16)

Tre af højene (nr. 1-3) blev undersøgt af Jens Raben den 4. maj 1943, mens andre fire (nr. 6,8,9 og 12) blev udgravet 20. – 30. maj 1959 af Forhistorisk Museum, Århus, i samarbejde med Museet på Sønderborg Slot og Sønderborg Statsskovdistrikt. Leder af undersøgelserne var P.V. Glob.

I forbindelse med bearbejdningen (1989) har det ikke været muligt at opspore de genstande, trækul m.v., som blev fundet ved undersøgelserne. Desværre er udgravningsfotografierne tilsyneladende også bortkommet.

Høj 1 (fig. 17): Rundhøj, ca. 4,5 m i tværmål og ca. 0,3 m høj; 12 mindre randsten synlige. Undersøgt af Jens Raben, 4.5.1943. Midt i højen lå en ca. 1 m lang og 0,6 m bred sten, hvis top var synlig i overfladen. Stenen var omgivet af flere mindre sten. I højens sydlige del

Fig. 16: Gravpladsen ved »Nygård«, Als Nørreskov. Foto: Friis Johansen, 1921.

Burial site at »Nygård«, Als Nørreskov. Photo: Friis Johansen, 1921.

fundtes en ca. 1,2 x 1,5 m stor brandplet bestående af et 0,5 – 1 cm tykt askelag med få rester af brændt ben og tre små stykker jern (bortkommet).

Høj 2 (fig. 18): Rundhøj, ca. 4,3 m i tværmål og ca. 0,35 m høj med 7 randsten synlige. Undersøgt 4.5.1943 af Jens Raben. Midt i højen fandtes på den oprindelige overflade en ca. 0,8 x 0,6 m stor brandplet bestående af et tyndt askelag med lidt brændte ben. Der fandtes ingen spor af gravgods.

Høj 3 (fig. 19): Rundhøj, ca. 5 m i tværmål og ca. 0,35 m høj med 5 randsten synlige. Undersøgt 4.5.1943 af Jens Raben. Midt i højen fandtes en brandplet – ca. 1,0 x 0,8 m – bestående af mørk askeblandet jord og enkelte brændte ben. Ingen spor af gravgods.

Høj 4: Rundhøj, ca. 5,6 m i tværmål og ca. 0,35 m høj med to større sten synlige i nordsiden. Ikke undersøgt.

Høj 5: Rundhøj, ca. 4,5 m i tværmål og ca. 0,35 m høj. Ikke undersøgt.

Høj 6 (fig. 20): Rundhøj, ca. 6,2 m i tværmål og ca. 0,5 m høj. Undersøgelse ved P.V. Glob 25.5. – 30.5. 1959. Højen indeholdt en ca. 2 1/2 x 3 m stor og op til 10 cm tyk brandplet, der var anlagt direkte på undergrunden. Herover lå der centralt i højen en stenlægning bestående af op til 0,8 m store sten. Højfylden bestod nederst af gult, stærkt lerholdigt sand og øverst af skovmuld. Ved foden af højen fandtes rester af en randstenskreds. Brandlaget indeholdt foruden trækul og brændte ben tre stykker stærkt medtaget jern.

Høj 7: Rundhøj, ca. 6,5 m i tværmål og ca. 0,3 m høj; enkelte randsten synlige i vest. Ikke undersøgt.

Høj 8: Rundhøj, ca. 5 1/2 m i tværmål og ca. 0,5 m høj. Undersøgelse maj 1959 ved P.V. Glob. Højen, der var uden større sten, bestod øverst af muld og derunder en lerholdig fyld. I højens bund fandtes – direkte på undergrundssandet – en brandplet, 1 1/2 – 2 m i tværmål og 2 – 8 cm tyk. Ved højfoden fandtes i sydsiden 2 større og en mindre sten, men undersøgelsen viste iverigt ingen spor efter randsten. Ud over brændte ben og trækul blev der i brandlaget fundet et stykke tildannet flint og 12 jernfragmenter. Desuden fandtes der en hel del ben og trækul spredt i højens lerkerner, 10 – 20 cm over brandlaget.

Høj 9 (fig. 21): Rundhøj, ca. 5 m i tværmål, ca. 0,4 m høj og med synlige randsten i NV siden. Undersøgelse maj 1959 ved P.V. Glob. Højen bestod øverst af muld og herunder af en lerkerne med små, spredte sten, trækulstykker og ganske få brændtbensstumper. I bunden af højen fandtes hvilende direkte på undergrunden en ca. 1 1/2 x 2 1/2 m stor og få cm tyk brandplet. Over brandlaget lå en ca 0,8 m x 0,8 m stor sten, der synes at være gravet ned fra et højere niveau. Uden om lerkernen har der været to rækker randsten, af hvilke den

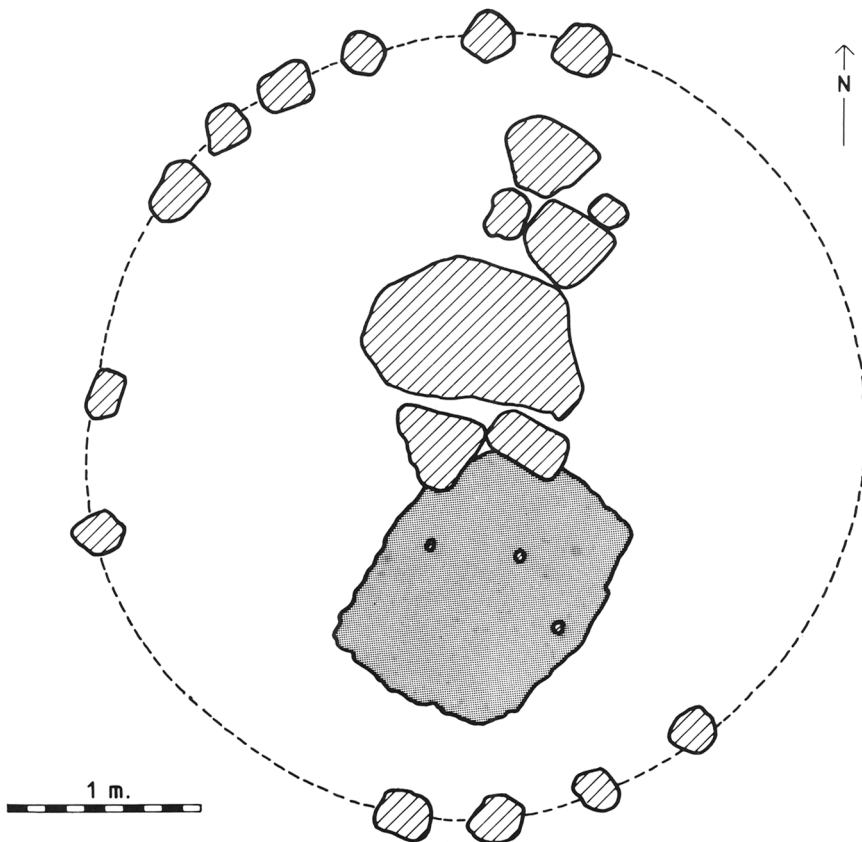

Fig. 17: Nygård høj 1. Tegn.: H.P. Jørgensen efter skitse af Jens Raben.

Nygård mound 1. Drawing: H. P. Jørgensen from sketch by Jens Raben.

inderste var dårligst bevaret, men også den ydre havde lidt ved senere tiders stenoptagning. I brandlaget fandtes foruden trækul og stumper af brændte ben nogle jernstykker (nagler?), et lille lerkarskår samt klumper af rødbrændt ler. Endvidere blev der spredt i hele anlægget opsamlet noget forarbejdet flint.

Høj 10: Rundhøj; ca. 4,25 m i tværmål, ca. 0,3 m høj og med en stor randsten synlig i nordsiden. Ikke undersøgt.

Høj 11: Rundhøj; ca. 5,9 m i tværmål, ca. 0,2 m høj og med randsten synlig i østsiden. Ikke undersøgt.

Høj 12 (fig. 22): Rundhøj; ca. 5 m i tværmål, ca. 0,4 m høj og med flere randsten synlige. Undersøgt af P.V. Glob 1959. Ved udgravningen fandtes en tydelig randstenskæde, indenfor hvilken højfylden var begrænset. Ialt var der bevaret ti sten, men kredsen kunne suppleres med tydelige stenspor. Randstenene var en smule nedgravet i den oprindelige under-

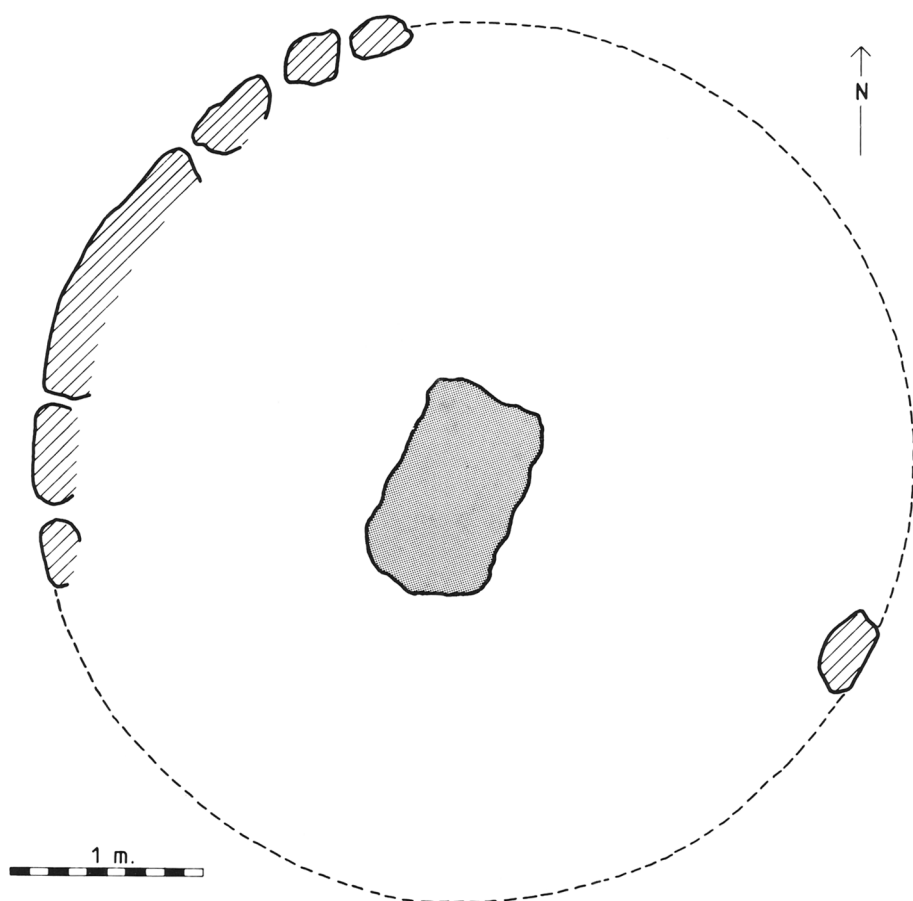

Fig. 18: Nygård høj 2. Tegn.: H.P. Jørgensen efter skitse af Jens Raben.

Nygård mound 2. Drawing: H. P. Jørgensen from sketch by Jens Raben.

grund. Lige inden for randstenene kunne der iagttages spor efter endnu en kreds; koncentrisk i forhold til den første. I midten af højen lå der en 0,9 x 0,6 x 0,6 m stor sten, omgivet af nogle mindre sten. Stenen lå i en sekundær nedgravning, og det tyder derfor på, at den er nedgravet fra et højere niveau. I bunden af højen fandtes rester af en brandplet, der dog var noget beskåret af den omtalte forstyrrelse. Udstrækningen af det oprindelige brandlag kan ikke fastslås, men det har næppe været over 1,2 x 1,7 m. Brandlaget indholdt foruden trækul og brændte ben et par forrustede jernfragmenter, og både i og over højfylden fandtes talrige flintafslag og en knusesten af flint.

Anlæg 13: Stensætning bestående af 7 større sten. Undersøgt 20. – 25. maj 1959 af P. V. Glob. Udgravningen godtgjorde, at stenene har været en del af et større hele bestående af store fritstående sten uden højfyld imellem. Ved undersøgelsen fremkom tre randskår og talrige flintafslag.

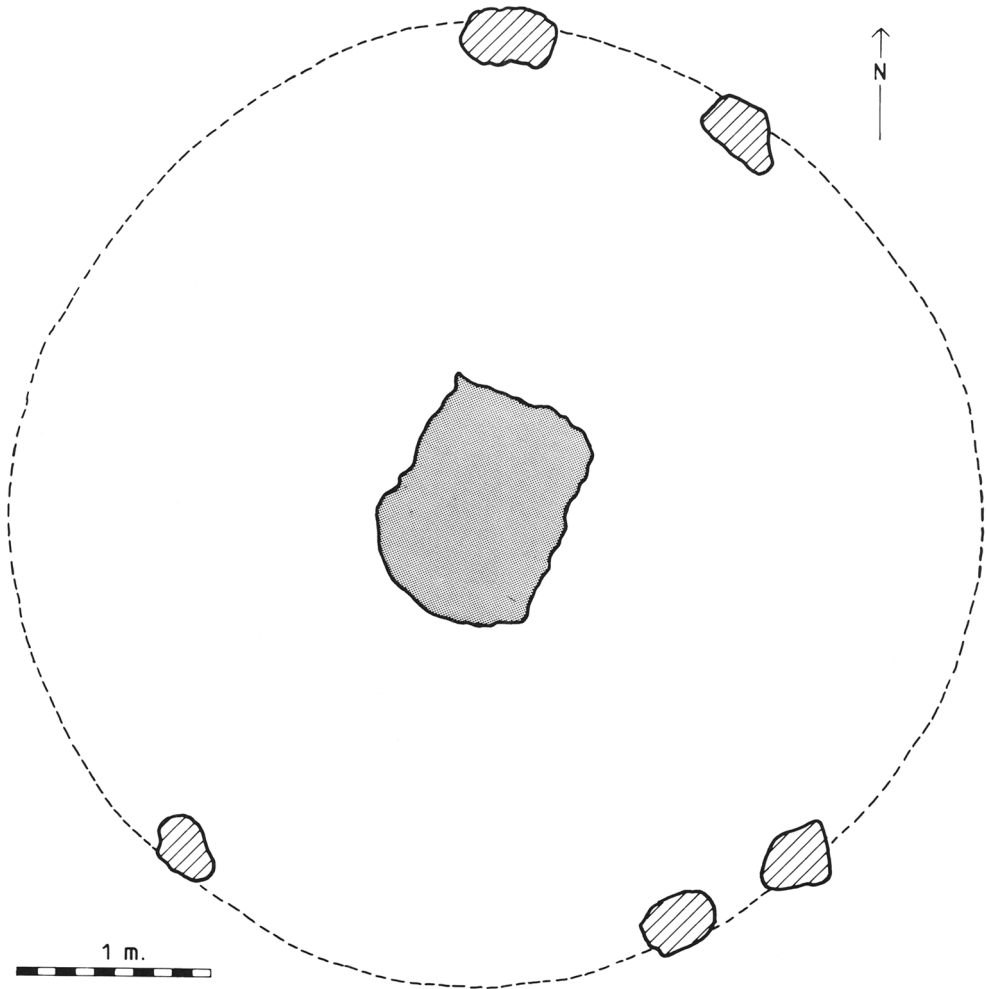

Fig. 19: Nygård høj 3. Tegn.; H.P. Jørgensen efter skitse af Jens Raben.

Nygård mound 3. Drawing: H. P. Jørgensen from sketch by Jens Raben.

Høj 14: Rundhøj; ca. 4,5 m i tværmål og ca. 0,3 m høj. Ikke undersøgt.

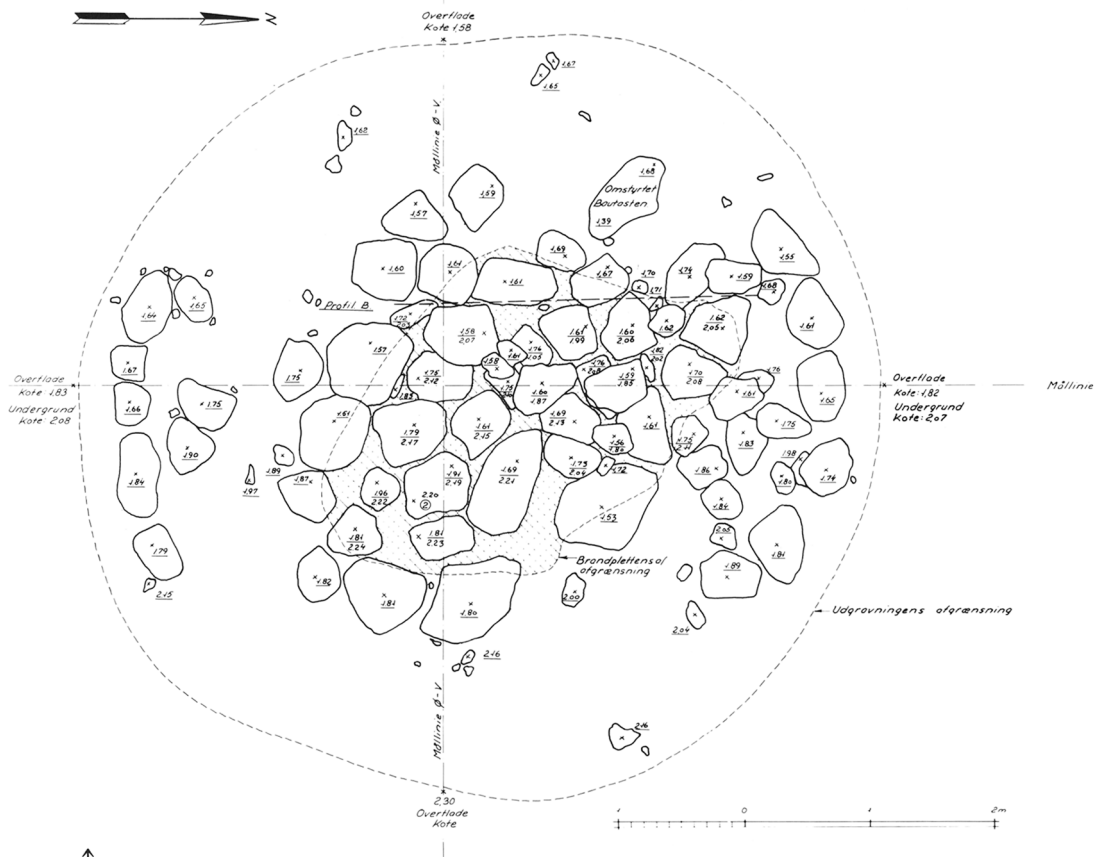
Høj 15: Rundhøj; ca. 4,0 m i tværmål og ca. 0,25 m høj. Ikke undersøgt.

Høj 16: Rundhøj; ca. 3,5 m i tværmål og ca. 0,3 m høj. Ikke undersøgt.

Høj 17: Rundhøj; ca. 4,9 m i tværmål og ca. 0,45 m høj med sten synlig i toppen. Ikke undersøgt.

Høj 18: Rundhøj; ca. 4 m i tværmål og ca. 0,45 m høj. Ikke undersøgt.

Anlæg 19: Stensætning; ca. 3 m i tværmål. Ikke undersøgt.

↑
Fig. 20: Plantegning af Nygård høj 6. Tegn.: Forhistorisk Museum, Århus.

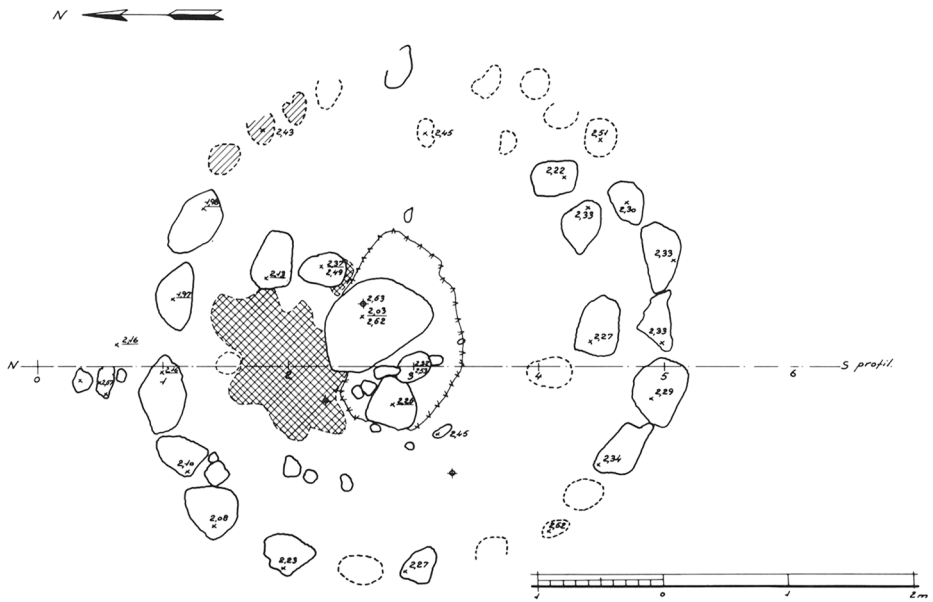
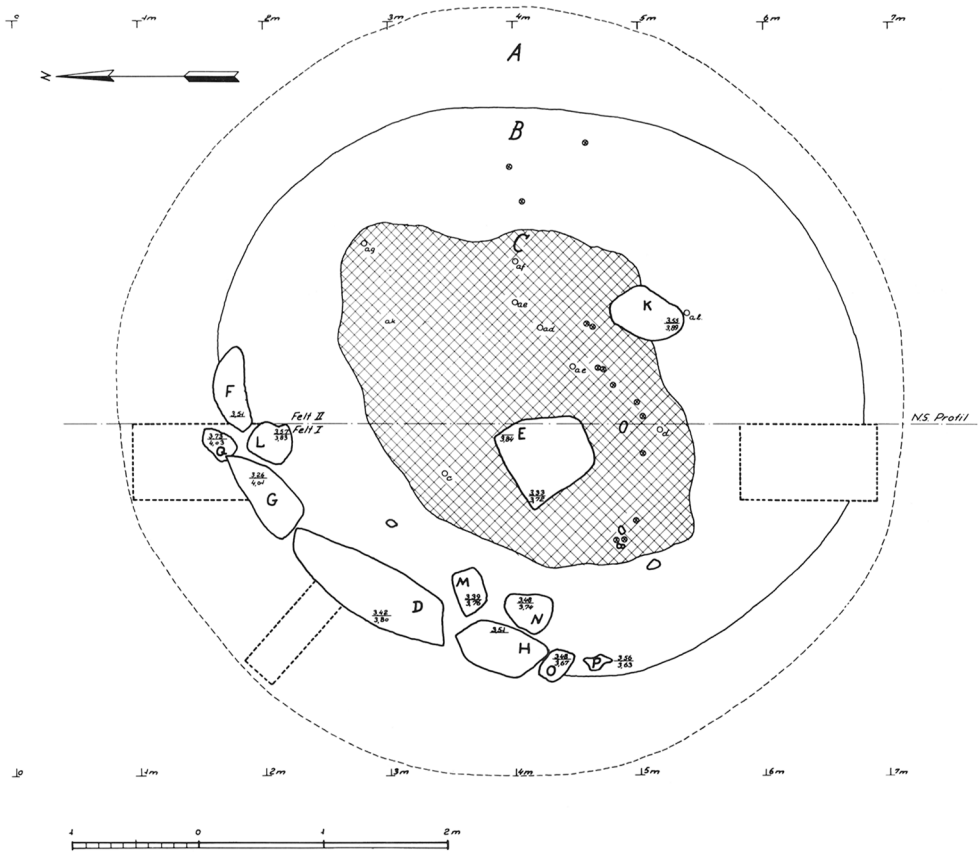
Plan of Nygård mound 6. Drawing: Forhistorisk Museum, Århus.

Fig. 21: Plantegning af Nygård høj 9. Tegn.: Forhistorisk Museum, Århus. ↗

Plan of Nygård mound 9. Drawing: Forhistorisk Museum, Århus.

Fig. 22: Plantegning af Nygård høj 12. Tegn.: Forhistorisk Museum, Århus. →

Plan of Nygård mound 12. Drawing: Forhistorisk Museum, Århus.

Stolbro Næs

Egen sb. 53 og 54 a-c, Als Nørre herred, Sønderborg amt

Gravpladsen ligger på en lav strandeng ved indsejlingen til Augustenborg Fjord på et kystfremspring kaldet Stolbro næs eller Stolbro Nakke. Gravpladsen, der første gang blev registreret af Jens Raben i 1930-erne, består af resterne af muligvis 4 skibssætninger samt 3 lave høje. En af skibssætningerne og en af højerne blev i 1960 undersøgt af Forhistorisk Museum, Århus, under ledelse af P.V. Glob. Skibssætningerne, der delvis ligger på den smalle forstrand, har siden 1938 yderligere været udsat for havets og isens nedbrydning, således at kun den udgravede skibssætning c i dag (1989) klart kan erkendes. På anlæggelsestidspunktet har gravpladsen ligget noget mere beskyttet, idet vandstanden i løbet af de sidste 1000 år må formodes at være steget omkring en halv meter (5). Højerne ligger øst for skibssætningerne lidt tilbagetrukket fra strandkanten. (fig. 23)

Skibssætning a: (fig. 24) Opmålt juni 1938 af Jens Raben, af hvis tegning det fremgår, at skibssætningen har været ca. 17 m lang i NV – SØ-lig retning og ca. 6 m på det bredeste sted. Skibssætningen dannes af ca. 40 sten, der mod SØ trækker ud i, hvad der må opfattes som en stævnforlængelse. – Ikke undersøgt.

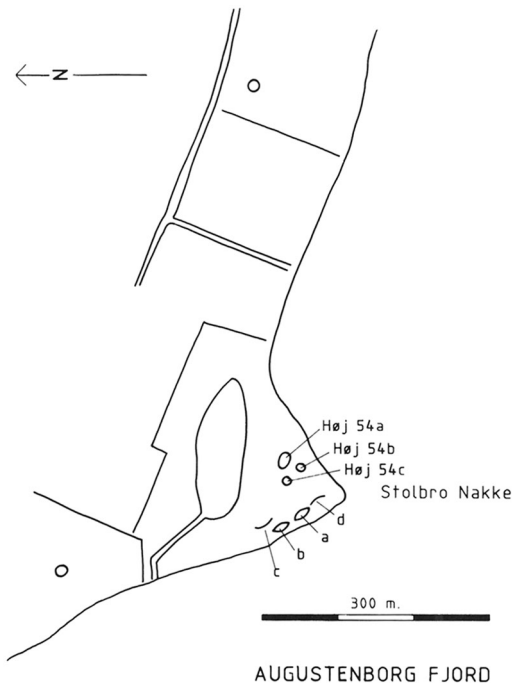

Fig. 23: Gravpladsen ved Stolbro næs; oversigtsplan, efter J. Raben 1938.

Burial site at Stolbro Næs; general plan, after J. Raben, 1938.

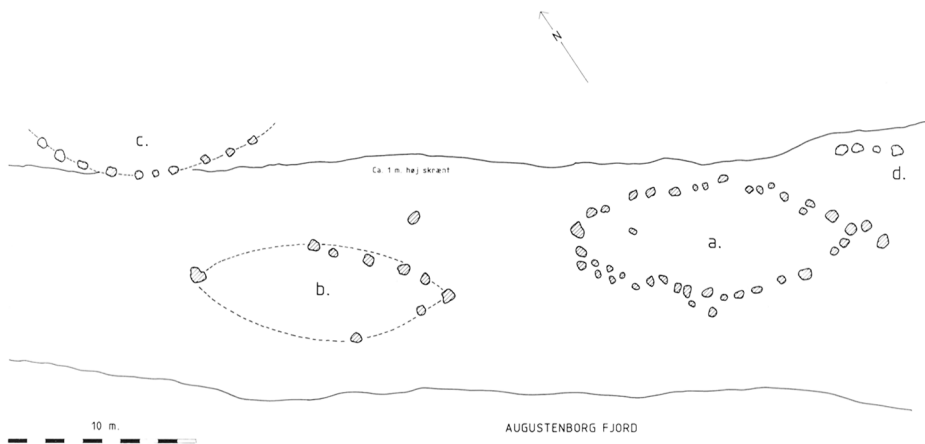

Fig. 24: Skibssætningerne ved Stolbro næs. Tegn.: H.P. Jørgensen efter skitse af Jens Raben, 1938.

The ship settings at Stolbro Næs. Drawing: H. P. Jørgensen from sketch by Jens Raben, 1938.

Skibssætning b: (fig. 24) Rest af ca 14 m lang NV – SØ orienteret skibssætning, opmålt af Jens Raben i 1938. Skønnet bredde, ca. 5 m. På opmålingstidspunktet var der bevaret ialt 9 sten; de 2 stævnsten, 5 sten i NØ-siden og 2 i siden, der vendte ud mod vandet. – Ikke undersøgt.

Skibssætning c: (fig. 25) NNV – SSØ orienteret skibssætning, ca 12 m lang og ca 4 1/2 m på det bredeste sted. Ved Rabens registrering i 1938 kunne der optegnes ialt 10 sten af den side af anlægget, der vendte ud mod vandet; resten lå indkapslet i den lave strandvold. Som den

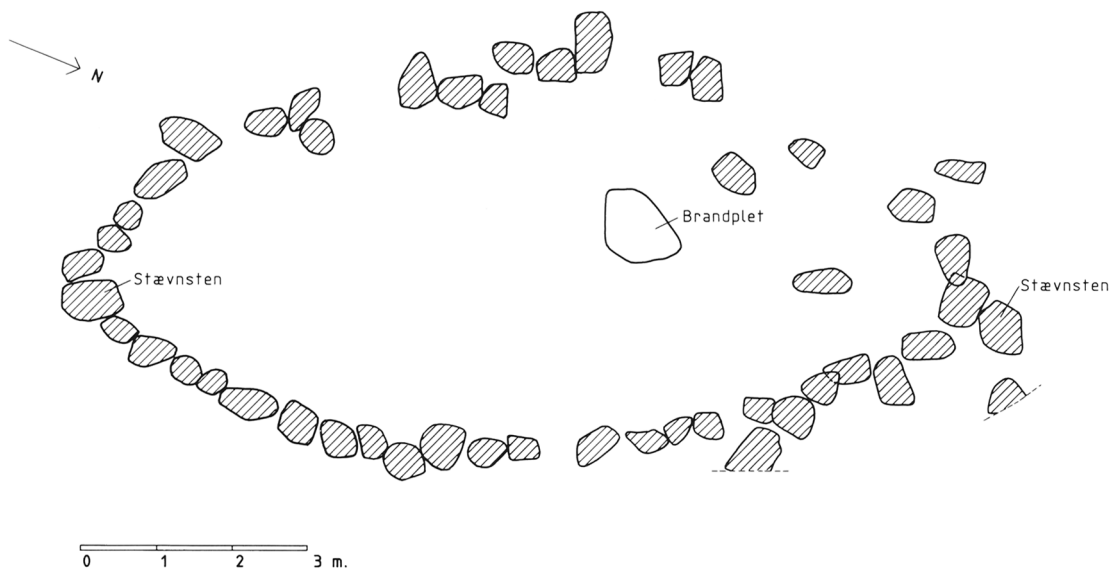

Fig. 25: Plantegning af Stolbro næs, skibssætning c. Tegn.: Haderslev Museum efter Forhistorisk Museum, Århus.

Plan of Stolbro Næs ship setting c. Drawing: Haderslev Museum after Forhistorisk Museum, Århus.

eneste af skibssætningerne på Strolbro næs er skibssætning c undersøgt. Udgravningen, der fandt sted i maj 1960, afslørede et nogenlunde regelmæssigt anlæg bestående af omkring 45 sten af vekslende størrelse med tydelige »stævnsten« i hvert fald i den sydlige ende. Siden mod havet, der som nævnt lå fri før undersøgelsen, var noget ramponeret med mange sten flyttet fra oprindelig plads. Den østlige side havde været dækket af strandvolden og var derfor næsten helt intakt. NV for skibssætningens centrum fandtes en brandgrav, der viste sig som en ca 120 x 80 stor plet med mørkt sand blandet med trækul og små knoglestumper. Brandpletten var kun få cm tyk og indeholdt ingen oldsager.

Oldsager m.v.: HAM 2082x1: Ca. 35 g brændte ben fra brandplet i skibssætning, ubestemmelige.

Skibssætning(?) d: Øst for skibssætning a registrerede Jens Raben i 1938 4 sten, som muligvis kan være rester af endnu en skibssætning. – Ikke undersøgt.

Høj 54a: Ca. 30 m lang og op til 14 m bred noget uregelmæssig højning, ca. 1/2 m høj. At dømme efter spor af randstenskredse i overfladen består langhøjen sandsynligvis af to rundhøje. – Ikke undersøgt.

Høj 54b (fig. 26): Rundhøj, hvori Jens Raben tidligere havde foretaget en mindre undersøgelse, og som i 1960 blev udgravet af Forhistorisk Museum, Århus, under ledelse af P. V. Glob. Før undersøgelsen var den registreret som ca 1/2 m høj og med en diameter på 13 m

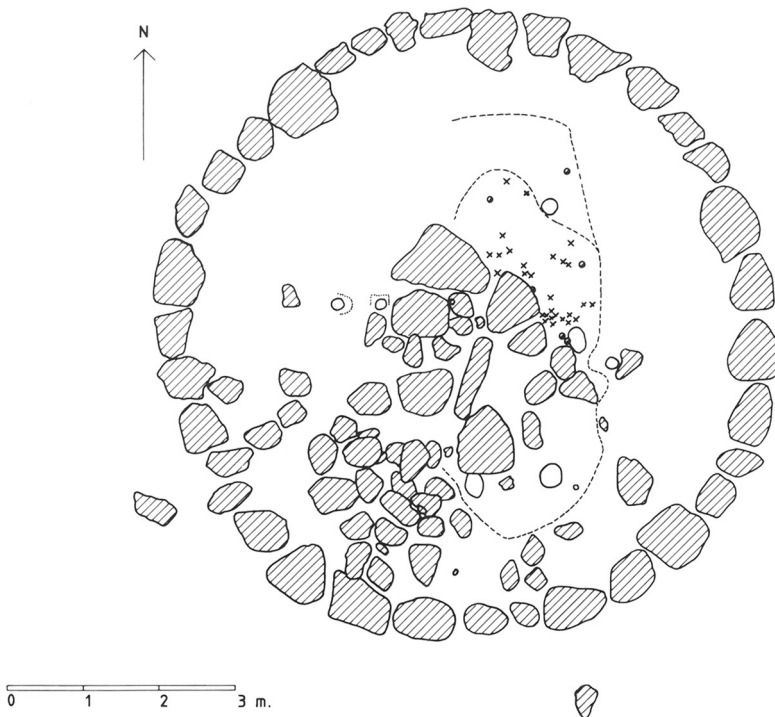

Fig. 26: Plantegning af Stolbro næs, høj 54b. Tegn.: Haderslev Museum efter Forhistorisk Museum, Århus.

Plan of Stolbro Næs mound 54b. Drawing: Haderslev Museum after Forhistorisk Museum, Århus.

med en del sten synlige i overfladen. Udgravningen afslørede en helt intakt randstenskreds, 8 m i diameter. Indenfor randstenskredsen lå der i den sydlige del en del spredte sten med de største koncentrerende sig omkring højens centrum. Under og udenfor denne stenlægning fandtes et udstrakt brandlag, 20 cm tyk og i fladen ca 2 x 5 m. Brandpletten bestod af mørkfarvet sand iblandet trækul, brændte ben, forskellige jernfragmenter og nogle lerkarskår.

Oldsager m.v.: HAM 2083x1: Lerkarskår. HAM 2083x2: Diverse jernfragmenter. HAM 2083x3 og 2083x8: Brændte ben (Ca. 625 gram); bl.a. kraniefragmenter, der synes at stamme fra en ung, voksen person. HAM 2083x4, 2083x5, 2083x7 og 2083x9: Trækul. Prøve 2083x4 og 2083x7 er blevet C14-dateret til h.h.v. 770 e.Kr. og 710 e.Kr. (K-5384 og K-5403). Kalibreret efter Stuiver og Pearson 1986 opgives dateringerne til h.h.v. 770 – 950 e.Kr. og 680 – 885 e.Kr. (6) HAM 2093x6: Flintafslag.

Høj 54c: Rundhøj, ca 1/2 m høj og 15 m i diameter. Enkelte sten ses i overfladen. Ikke undersøgt.

Gravskikken

De tre gravpladser: Havrekobbøl, Nygård og Stolbro næs rummer tilsammen mindst 60 anlæg, hvoraf 25 er blevet udgravet. Bortset fra Havrekobbøl høj 32 er der udelukkende tale om brandgrave eller om anlæg, hvor gravformen ikke kan bestemmes. Højene er tidligere omtalt som »tuegrave«; en betegnelse, der sprogligt er ganske dækkende, men som alligevel er uheldig på grund af den mulige sammenblanding med de vest- og midtjyske tuegravene fra førromersk jernalder. Lad os i stedet bruge den mere uforpligtende betegnelse »småhøje«. Hovedparten har et tværmål på 4 – 6 m og en højde omkr. 1/2 m, selv om de kan nå helt op på 9 – 10 m med en højde på over 1 m. Der indgår sten i de fleste af anlæggene, men ellers er der tale om en ret stor variationsbredde, som kan systematiseres i følgende grupper:

A: Røse med randstenskreds (7). – Høje med stenkreds og en massiv central stenopbygning. Der kan evt. være en zone med stenfri fyld mellem randstenene og stendyngen. (Havrekobbøl høj 1, 8, 33, 35. Nygård høj 6. Stolbro næs høj 54b.)

B: Jordhøj med randstenskreds (7). – Som A, men uden eller med kun få sten i selve højen. (Havrekobbøl høj 3, 9, 17. Nygård høj 1, 2, 3, 9 (to kredse), 12 (to kredse)).

C: Røse uden randstenskreds. – Som A, men uden randstenskreds. (Havrekobbøl høj 4, 7(?), 30, 31).

D: Jordhøj uden randstenskreds. – Som B, men uden randstenskreds. (Havrekobbøl høj 14, 15, 28, 32 (jordfæstegrav med stenlægning)).

E: Skibssætning. – Spidsoval stensætning, 10 – 15 m lang. (Stolbro næs anlæg a, b, c og muligvis d. Det er usikkert, om anlægget Havrekobbøl høj 11 skal betragtes som en skibssætning. Der er tale om en spidsoval stensætning med »forlængelser« i enderne (se fig. 7), men den adskiller sig fra den

gængse opfattelse af begrebet ved sin noget uregelmæssige form, ved at være højdækket og ved at være gravet ned i undergrunden.)

F: Andre gravformer: a) Stenkiste under høj. (Havrekobbel høj 2). b) Urnegrav ? Iflg. Jens Rabens skitse, ser Havrekobbel høj 15 nærmest ud til at være en urnegrav med et lerkar stående på en flad sten i en fordybning under højen. Da der i Broholms beretning imidlertid ikke nævnes noget om brændte ben eller oldsager i forbindelse med lerkarret, kan dette dog ikke afgøres med sikkerhed.

En del af højene virker noget omrodet og ret tilfældige i deres opbygning, men generelt får man indtryk af velformede anlæg, hvor der er lagt omhu i opbygningen af randstenskredse og stendynger. Selv om det drejer sig om små høje, har det givetvis været meningen, at de skulle ses. Dette understreges også af, at der på flere af højene i toppen er fundet store sten, der antagelig oprindeligt har stået oprejst som en slags bautasten. (Havrekobbel høj 30 og muligvis 32. Nygård høj 1 og 12). Havrekobbels »Bjørnssten« (fig. 15) antages – evt. sammen med andre sten, der er styrtet i havet – at have tjent samme formål.

Som nævnt er der i alle tilfælde bortset fra ét (Havrekobbel høj 32) tale om brandgrave. Hvor det er oplyst, ligger brandlaget direkte på den oprindelige overflade, men ellers giver udgravningerne ikke mange oplysninger om, hvordan ligbrændingerne er foregået. I ét tilfælde mener udgraveren (H.C. Broholm) imidlertid, at det »saa ud, som om Ligbrændingen har været foretaget paa Stedet og Baalresterne derefter skrabet sammen i en Dynge, hvorover Tuen var opkastet«, uden at dette dog bliver nærmere dokumenteret. Som det kan ses af fremlæggelsen af udgravningerne, er der ikke fundet mange oldsager i højene, men det er tydeligt, at genstandene har været med på ligbålet. Flere er ildpåvirkede, og alle ligger de spredt i eller tæt ved brandlaget blandet med trækul og knogler.

Mængden af knoglematerialet varierer fra ganske få gram til op mod 1,8 kilo. De gennemgående stærkt ødelagte knoglefragmenter har kun kunnet give få oplysninger om køn og alder (Havrekobbel høj 4, 28, 30, 31 og 32), men begge køn synes at være repræsenteret, ligesom der kan identificeres både ældre og yngre personer. I en enkelt grav (Havrekobbel høj 30) er der endvidere fundet en grisetand og overkæben af et mindre rovdyr (hund?).

Oldsagsmaterialet

Genstandsmaterialet fra de undersøgte anlæg er som nævnt yderst sparsomt, og hertil kommer, at de fundne oldsager i flere tilfælde har været i en så dårlig forfatning, at de ikke har kunnet bevares og/ eller bestemmes. Ved oldsagsgennemgangen møder man derfor ofte udtryk som »rester af helt opløste lerkarskår« eller »ubestemmelige jernfragmenter«. Endvidere er en række af gravene helt uden fund af oldsager (Havrekobbel høj 2, 9, 11

og 14; Nygård høj 2 og 3 samt Stolbro næs skibssætning c), mens oldsagerne fra andre er bortkommet (gælder specielt Nygård-gravpladsen).

Jern og keramik er de hyppigst forekommende genstandstyper. I de tilfælde, hvor jerngenstandene har kunnet bestemmes, er der oftest tale om forskellige udgaver af søm og nagler, herunder klinknagler (Havrekobbøl høj 30 og 31). (fig. 28) Nogle af dem kan have siddet i kasseret tømmer, som er kommet med på ligbålet, mens andre må stamme fra kisterne. Dette

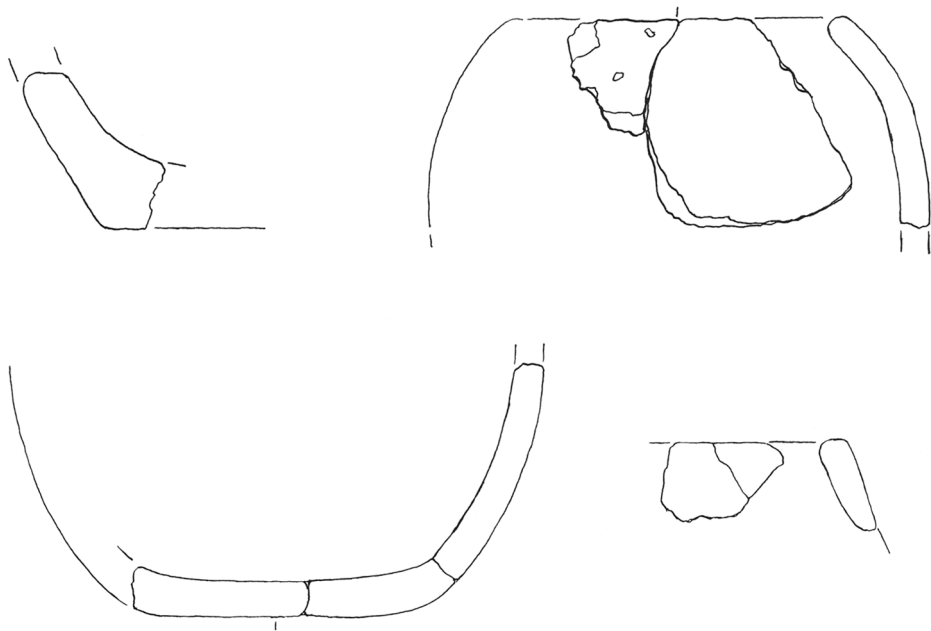

Fig. 27: Lerkarskår: a) Stolbro næs høj 54b, b) Havrekobbøl høj 7, c) Havrekobbøl høj 33. Tegn.: Jørgen Andersen.

Posherds: a) Stolbro Næs mound 54b; b) Havrekobbøl mound 7; c) Havrekobbøl mound 33. Drawing: Jørgen Andersen.

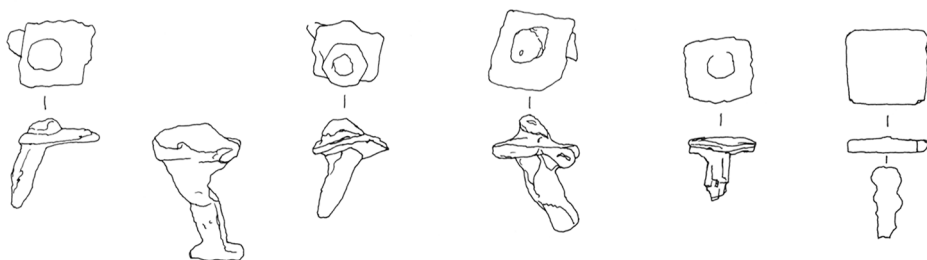

Fig. 28: Nagler fra Havrekobbøl høj 30/31. Tegn.: Jørgen Andersen.

Nails from Havrekobbøl mound 30/31. Drawing: Jørgen Andersen.

synes i alt fald at have været tilfældet i skeletgraven Havrekobbel høj 32, hvor der langs gravens ene side fandtes nogle jernsøm/-nagler. Hvad specielt klinknaglerne angår, stammer de næppe fra skibsbegravelser; der-til er der for få. De kan – som antydnet ovenfor – have siddet i noget af brændet til ligbålet, eller de kan stamme fra en vognfading eller en anden form for klinkbygget genstand, som har været brugt som kiste. Af øvrige jerngenstande skal nævnes tre hængselbeslag, der sammen med andre beslagdele og nogle fragmenter af nitter blev fundet i Havrekobbel høj 3 (fig. 4). Størrelsen af beslagene og tilstedeværelsen af nitter tyder på, at de stammer fra et mindre skrin, der har været medgivet som gravgave, sådan som det kendes fra andre grave fra den sene jernalder.

De bevarede lerkarskår stammer alle fra en grovmagret og dårligt brændt keramik. Materialet er domineret af ukarakteristiske sideskår, der suppleres af enkelte rand- og bundskår (fig. 27). Eneste klare lerkartype, der kan udskilles, er halvkuglekarret (Stolbro næs høj 54b). Endvidere fremgår det, at fladbundede lerkar er repræsenteret i materialet.

Udover jerngenstande og lerkarskår findes der blandt oldsagerne fra de tre gravpladser et formodet fragment fra et nålegemme (Havrekobbel høj 30), samt forskellige flintgenstande; bl.a. et brudstykke af en senneolitisk dolk (Havrekobbel høj 31).

Datering og kulturel indplacering

Dateringen af de tre alsiske gravpladser hviler på nogle få C-14 dateringer samt en vurdering af oldsager og gravskik. De to af C-14 dateringerne er fra Stolbro næs, høj 54b, og udført på trækul fra brandlaget. I konventionelle C-14 år er resultatet 770 og 710 e.Kr.; kalibreret efter Stuiver og Pearson 1986 bliver det h.h.v. 770 – 950 og 680 – 885. En tredje C-14 datering af trækul fra brandpletten ved »Bjørnsstenen« (Havrekobbel, anlæg 40) gav – som nævnt ovenfor – uventet en datering til 15/1600-årene, og pletten må derfor tolkes som en bålplads, der ikke kan have noget med gravpladsen at gøre. Desværre var der ikke bevaret andet dateringsegnet trækul fra de to gravpladser i Nørreskoven.

Det sparsomme oldsagsmateriale og dets generelt dårlige bevaringstilstand giver kun få holdepunkter for en mere specifik datering af de enkelte grave. Men som helhed peger genstandene mod yngre germansk jernalder og vikingetid, når man ser bort fra den klart sekundære iblanding af neolitisk flint. Det gælder den hyppige forekomst af nagler, skrinbeslagene samt den grovmagrede og dårligt brændte keramik. Halvkuglekar med indadbøjet rand (Stolbro næs, høj 54b) træffes ligeledes både i yngre germanertid og i vikingetid (f. eks. S. Nielsen 1985, s. 273). Også gravskikken kan indplaceres i den sene jernalder. Den dominerende gravform i yngre germansk jernalder og vikingetid er jordfæste under flad mark, men specielt

nord for Limfjorden og i Syd- og Sønderjylland findes en hel del gravfelter med brandgrave (8). Brandgrave kendes gennem hele perioden, dog tydeligt aftagende i yngre vikingetid.

Det er påfaldende, at mange af de store brandgravsfelter ligger på marginaljorde eller i skove, d.v.s. udyrkede områder eller områder, som først sent er kommet under plov. Det er derfor nærliggende at regne med, at ligbrændingsskikken har været langt mere udbredt – både geografisk og målt i antal grave -, end fundbilledet i dag giver udtryk for.

Hovedparten af brandgravene er – som på Als – simple brandpletter, men ved Hedeby, langs Vesterhavskysten fra Ho bugt og sydpå samt på vadehavsøerne findes en del urnebegravelser, som her almindeligvis sættes i forbindelse med den frisiske kulturkreds.

Kombinationen brandgrave/småhøje optræder hyppigt, men har antagelig været endnu mere almindelig. Som det er tilfældet for brandgravsskikken som helhed, har de ofte ekstremt lave høje nemt kunnet udslettes ved dyrkningen, og man må derfor gå ud fra, at også de har være mere udbredte.

Et markant træk ved de alsiske småhøje er først og fremmest forekomsten af randstenskredse og massive stendynger (røser); træk, der – som beskrevet ovenfor – både kan optræde hver for sig og sammen. Paralleller hertil findes på flere andre brandgravpladser: Lindholm Høje, Ris Fattiggård, Kirkelund og Højstrup i Nordjylland, Dolmer ved Grenå, Langballigau på sydsiden af Flensborg Fjord samt Binneballe vest for Vejle og Ludvigshave på Lolland. På de to sidstnævnte lokaliteter er der tale om urnebegravelser; de øvrige er – som de alsiske – brandpletter (9). Heller ikke bautasten er ukendte på gravpladserne, omend de er sjældne. I Nordjylland kendes de fra Højstrup og Øsløs (Ramskou 1950), men ellers skal vi til Bornholm eller de nordiske nabolande for at finde paralleller.

Som småhøjene synes skibssætningerne hovedsagelig knyttet til brandgravsskikken, selv om de også optræder i forbindelse med skeletgrave. Tyngdepunktet for skibssætninger ligger helt klart i Sverige, hvor der skal være mellem 1000 og 1500 eksemplarer (Müller-Wille 1970). Fra Danmark kendes der skibssætninger på lidt over 20 lokaliteter, spredt ud over det meste af landet (jvf. appendix). De kan ligge alene eller nogle få stykker sammen, men også i større grupper med Lindholm Højes omkring 138 skibssætninger som den største forekomst (Ramskou 1976). Mens de bornholmske synes at høre hjemme i yngre bronzealder, regnes de øvrige til den sene jernalder. Skibssætningerne på Stolbro næs kan ikke direkte dateres, men set i relation til den nærliggende høj 54b kan der næppe være tvivl om, at også disse må placeres i yngre jernalder. Om den spidssovale stensætning i Havrekobbel høj 11 skal betragtes som en skibssætning er diskutabelt, men derimod ligger der ved Dyndved strand – ligeledes på nordsiden af Augustenborg fjord – en gruppe skibssætninger, der både i størrelse og

beliggenhed minder meget om dem på Stolbro næs (10). Ingen af Dyndved-skibssætningerne er undersøgt, men i en grusbanke i nærheden skal der være fundet flere skeletgrave fra den sene jernalder. Et træk ved både Stolbro næs og Dyndved gravpladserne, der ligeledes peger mod den sene jernalder, er beliggenheden tæt ved vandet. Placering af gravpladser i umiddelbar nærhed af havstokken eller på lave strandenge er særegent for netop denne periode (11).

Set under ét peger dateringen af de tre fremlagte gravpladser klart mod yngre germansk jernalder og vikingetid. Kulstof-14 dateringen af Stolbro næs høj 54b tyder på 8./9. årh., og det falder fint i tråd med, at brandgravsskikken synes at have godt fat i netop disse to århundreder. Imidlertid viser bl.a. den nærliggende gravplads ved Langballigau, at skikken med brandgrave i småhøje har været anvendt langt op i 10. årh.

Det utroligt brogede billede, der tegner sig af gravskikken i oldtidens sidste århundreder, med et væld af vidt forskellige gravformer, har naturligt givet stof til en lang række analyser og teorier. Specielt har man forsøgt at udskille sociale og etniske grupper i fundmaterialet. Umiddelbart betragtet er det nærliggende at betragte de tre gravfelter med den påfaldende mangel på gravgods som begravelsespladser for småkårsfolk. Sammenligner man med de ofte veludstyrede alsiske jordfæstegrave fra vikingetiden, bliver indtrykket af brandgravene endnu mere pauvert. Imidlertid er hovedparten af de rige jordfæstegrave sandsynligvis yngre end brandgravene, og desuden er det ikke muligt direkte at slutte fra en fattigt udstyret grav til, at den gravlagte tilsvarende har været fattig. Mens en rig grav altid vil fortælle, at den døde eller dennes familie/venner har været velhavende, vil en tolkning af grave uden eller med kun få gravgaver ikke kunne foretages uden mere indgående analyser. Hvordan er den lokale gravskik på det pågældende tidspunkt? Kan gravene evt. være knyttet til en bestemt gruppe personer, der har fordret netop denne form for begravelse? En bestemt aldersgruppe, køn, et religiøst eller måske et etnisk fællesskab? En anden usikkerhedsfaktor er, at selve ligbrændingen almindeligvis er foregået et andet sted end der, hvor højen rejstes. Vi har således ingen garanti for, at de få stumper oldsager, der er fundet, er repræsentative for den samlede mængde af gravudstyr.

Set på denne baggrund og med de generelt sparsomme informationer, der kan hentes i de tre gravfelter, er det ikke muligt at sige noget sikkert om den sociale indplacering. Det er straks mere tillokkende at se nærmere på, om der kan udledes noget om gravenes etniske tilhørsforhold. I en artikel fra 1984 mener H. Steuer blandt de mange grave, der findes i og omkring Hedeby, at kunne påvise et mindre antal slaviske begravelser (Steuer 1984). Det drejer sig om gravfeltet på Hochburg, som består af omkring 40 småhøje, samt nogle enkelte grave på det store gravfelt syd for halvkredsvolden. Vi ved fra de skriftlige kilder, at der har boet slaviske købmænd i

Fig. 29: Skibssætninger i Danmark excl. Bornholm. Numrene henviser til listen i appendix A.

Ship settings in Denmark (excl. Bornholm). The numbers refer to the list in appendix A.

Hedeby, og desuden er der ved udgravningen af byen fundet en del keramik og andre træk med tilknytning til det slaviske område. Det ville derfor heller ikke være overraskende, hvis der fandtes slaviske begravelser i Hedeby. De træk, som Steuer parallelliserer med slavisk gravskik, er bl.a. forekomsten af brandpletter liggende direkte på undergrunden og dækket af små høje, flade gruber rundt langs højfoden evt. i en kvadratisk formation, højenes og gravfelternes størrelse og gravenes ofte uanseelige fund.

Gravene i Als Nørreskov ligner i mange henseender højene på Hochburg og dermed de tilsvarende slaviske småhøje med brandgrave: Her findes brandpletter liggende direkte på undergrunden, gravudstyret er som nævnt flere gange yderst sparsomt, og også i højenes opbygning og størrelse er der mange lighedspunkter. Blot er der ikke gruber omkring de alsiske høje, eller de er i alt fald ikke konstateret. Der er imidlertid intet i periodens øvrige fund hverken fra Als eller fra tilgrænsende områder på fastlandet, der tyder på kontakter til det slaviske område til trods for, at der ad søvejen ikke har været langt til de nærmeste bosættelser øst for Kieler fjorden. Ingen metalgenstande, som det kendes fra Østdanmark, og ingen slavisk eller slavisk inspireret keramik. Først med vendertogterne i den tidlige middelalder synes der at have været kontakt med slavisk område (Kock 1979, s. 218) (12). Det er imidlertid spørgsmålet, om de træk, som Steuer fremhæver som specielt slaviske, ikke er så almene, at de er uegnede til en så vidtgående tolkning. Brandgravsfelter med småhøje af karakter og

størrelse som på Als findes – som vist ovenfor – flere steder med tyngdepunkt nord for Limfjorden samt i Syd- og Sønderjylland, og også de omkringliggende grøfter kendes fra det hjemlige miljø (Andersen 1987, s. 184) (13). I samme retning peger forekomsten af skibssætninger. (fig. 29) Der er derfor intet grundlag for at se nogen specielt fremmed påvirkning i forbindelse med de her fremlagte alsiske brandgravsfelter. På trods af lighedspunkter med begravelser i det slaviske område må den anvendte gravskik siges at falde indenfor den nordiske vikingetids – ganske vist ret brogede – normalspektrum.

NOTER

Forhistorisk Museum, Århus, og Nationalmuseet takkes for tilladelse til at publicere fundene. Knoglebestemmelserne er foretaget af Antropologisk Laboratorium ved Københavns Universitet, jvf. brev af 3.2.1989. Undersøgelsen er foretaget af tandlæge Verner Alexandersen. I undersøgelsen har endvidere deltaget lic. med. Pia Bennike og overlæge dr. med. J.P. Hart Hansen. Knoglefragmenterne fra H.C. Broholms udgravning i 1938 har ikke kunnet bestemmes, da de på grund af en større omflytning ikke kunne fremskaffes på Nationalmuseet. C-14 dateringerne er foretaget af Nationalmuseet, 8. afd. (Henrik Tauber). Alle takkes hjerteligt for deres medvirken.

- 1) Datering K-5490; brev af 21.12 1989 fra Henrik Tauber, Nationalmuseet.
- 2) »Stort fragment af basis cranii omfattende højre øreregion og kæberegion samt hypofyseområdet i kraniets midte. Processus mastoideus var desværre beskadiget, men synes at have været lille tydende på kvindeligt køn. Alderen adult til matur (begyndende remodellering og porositet af tuberositas articulare). 6 løstfundne tænder... Tænderne var stærkt nedslidte svarende til matur alder. I kindtanden 7+ var der karies ved overgangen mellem krone og rod. Det konkluderes, at der er tale om en ældre kvinde.« – Brev fra Antropologisk Laboratorium 3.2.1989.
- 3) »Underkæbefragment med alveoler,... lille og spinkel, endvidere diverse små kraniefragmenter. Der var nogle tænder med moderat til kraftigt tandslid. 2 tænder i overkæben var mistet før døden, og der var begyndende marginalt knoglesvind samt en del tandsten. Alderen matur, formentlig kvinde. De to nr. 65 og 66 hører formentlig sammen, da 1+ fra 65 passer fint ind i kæben fra 66.« – Brev fra Antropologisk Laboratorium 3.2.1989.
- 4) I udgravningspapirerne vdr. Nygård foreligger 2 oversigtsplaner udarbejdet af h.h.v. Jens Raben og P.V. Glob. Da der imidlertid er stor uoverensstemmelse mellem de to planer både med hensyn til placeringen og nummereringen af højene, er der her set bort fra dem. Artiklens anlægsnummering følger Rabens angivelser for anlæg 1 – 3 '2s vedkommende, mens de øvrige dækker P.V. Glob's betegnelser.
- 5) Müller-Wille m.fl.: 1973: 80. Vandstanden ved Langballigau på sydsiden af Flensborg Fjord bedømmes til omkring år 1000 at have været ca 80 cm lavere end i dag. Med sin beliggenhed længere mod NØ (mod vippelinien) skønnes tilsvarende vandstandsforstel ved Augustenborg fjord at være omkring 1/2 meter.
- 6) Venligst meddelt af Henrik Tauber, Nationalmuseet, i brev af 7. juli 1989.
- 7) Opdelingen mellem »røse« og »jordhøj« beror på et skøn, og der vil derfor være en flydende overgang mellem de to grupper.
- 8) Vdr. danske brandgrave fra yngre germansk jernalder og vikingetid; Se M. Müller-Wille m.fl., 1973, Abb. 33 med følgende tilføjelser: Træhede, Haderslev amt (Andersen 1987); Søndervang, Vejle amt (Madsen 1988); Lundby, Svendborg amt (Skaarup 1977); Okholm, Ribe amt (Nielsen 1984); Tranebjerg, Samsø, Holbæk amt (Nationalmuseet I: Tranebjerg sb 52); Rubjerg, Hjørring amt (Michaelsen og Nilsson 1987).
- 9) Ramskou 1950 og 1976, Müller-Wille m.fl. 1976
- 10) Haderslev Museum, Egen sogn sb 52. Jvf. Raben 1948.
- 11) Det kendes f. eks. ved skibssætningslokaliteterne på Hjarnø, Endelave, Avernakø, Genner fjord, Højstrup samt gravpladserne Flintingegård (Thorvildsen 1961), Espe, Bilidt, Kyndby (Ørsnes 1955), Bybjerg (Orø sb. 114, Tuse h., Holbæk a.), Besser (Besser sb. 45, Samsø h., Nationalmuseet

- I C 24368 – 83), Tranebjerg (Tranebjerg sb 52, Samsø h.), Rantzausminde (Brøndsted 1936), Langballigau (Müller-Wille m.fl. 1973) samt flere lokaliteter på Bornholm.
- 12) En pram fundet ved Egersund i 1966 skal antagelig også ses som tegn på kontakt med det slaviske område. Prammen er C-14 dateret til 1090 +/- 100. (Crumlin-Pedersen 1969, s. 27)
- 13) Heller ikke de kvadratiske grubeindramninger, som Steuer henviser til på Hedeby »Südsiedlung« (Steuer 1984: 201) behøver nødvendigvis være slavisk inspireret. En lignende firkantet grubeindramning optræder f. eks. på Lindholm Høje (anlæg 1181 og 1433 (Ramskou 1976)).

LITTERATUR

- E. Albrechtsen, 1958:* Runemonumentet ved Glavendrup. – Fynske Minder 3, 1958.
- H. Andersen, 1960:* Hovedstaden i riget. – Nationalmuseets Arbejdsmark 1960.
- S.W. Andersen, 1979:* Mellem Kongeå og grænse i den sene jernalder. – Nordslesvigske Museer 6.
- S.W. Andersen, 1987:* Træhede – en nordslesvigsk vikingegravplads. – Aarbøger 1986.
- S.W. Andersen, 1988:* Skibe af sten – alsiske skibssætninger fra den yngre jernalder. – Nordslesvigske Museer 15.
- H.C. Broholm, 1937:* Skibssætninger i Danmark. – Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1937.
- J. Brøndsted, 1936:* Danish Inhumation Graves of the Viking Age. Acta Arch. VII.
- O. Crumlin-Pedersen, 1969:* Das Haithabuschiff. – Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu, 3.
- C. Engelhardt, 1881:* Jernalderens Gravskikke i Jylland. – Aarbøger 1881.
- P.V. Glob, 1959:* Svenskegravene. – Skalk 1959.
- E. Hansen, 1986:* Ravnhøj Dyst. – Skalk 1986/5.
- H. Hejlsbjerg-Poulsen, 1927:* Sønderjyllands eneste Skibssætning. – Sønderjysk Månedsskrift 1926/27, s. 56 – 58.
- J. Kock, 1979:* Brovold. En befæstet bebyggelse fra tidlig middelalder. – Kuml 1978.
- H.J. Madsen, 1984:* Høje Stene ved Avernakø. – Fynske Minder 1984.
- O. Madsen, 1988:* Germanertidens grave, Skalk 1988,3.
- K.K. Michaelsen og T. Nilsson, 1987:* Klittens fortidsminder, Skalk 1987, 2.
- M. Müller-Wille, 1970:* Bestattung im Boot. – Offa 1968/69.
- M. Müller-Wille m.fl., 1973:* Das Höftland von Langballigau an der Flensburger Förde. – Offa Bd. 30.
- L.C. Nielsen, 1984:* Nogle grave fra yngre germansk jernalder og vikingetid. – Mark og montre 1984.
- S. Nielsen, 1985:* Karby-udgravningerne på Mors. Med nogle bemærkninger om den keramiske udvikling i yngre jernalder. – Aarbøger 1984.
- J. Raben, 1948:* Skibssætninger. – Sønderjysk Månedsskrift 1948.
- T. Ramskou, 1950:* Viking Age Cremation Graves in Denmark. – Acta Arch. XXI.
- T. Ramskou, 1976:* Lindholm Høje. Gravpladsen.
- K. Randsborg, 1980:* The Viking Age in Denmark.
- J. Skaarup, 1976:* Stengade II. En langelandsk gravplads med grave fra romersk jernalder og vikingetid. – Meddelelser fra Langelands Museum.
- J. Skaarup, 1977:* En urnegrav fra yngre germansk jernalder i Lundby på Tåsinge. – Fynske Minder 1977.
- H. Steuer, 1984:* Zur ethnischen Gliederung der Bevölkerung von Haithabu anhand der Gräberfelder. – Offa 41, 1984.
- K. Thorvildsen, 1961:* Den døde mand og havet. – Skalk 1961,1.
- O. Voss, 1959:* Bækkemonumentet – en skibssætning fra vikingetid.
- M. Ørsnes-Christensen, 1955:* Kyndby. – Acta Arch. XXVII, 1955.

Appendix A

Fortegnelse over danske skibssætninger excl. Bornholm, jvf. fig 29

1: *Lindholm Høje v/ Nørresundby (Ramskou 1976)*. Ca. 138 skibssætninger beliggende på en sydvendt skråning ned mod Limfjorden. Hovedparten mellem 4 og 10 m lange. Indeholder alle brandgrave. Datering: Sikkert daterbare eksemplarer kan henføres til yngre germanertid (Ørsnes fase 2/3) samt ældre vikingetid.

- 2: *Tolne, Vendsyssel* (Broholm 1937). NV-SØ orienteret skibssætning, o. 50' lang. Ikke undersøgt.
- 3: *Højstrup, Thy* (Engelhardt 1881). Gravplads beliggende på en strandeng ved en vig af Limfjorden med småhøje, bautasten og i hvert fald 3 skibssætninger. Gravpladsen rummer både brand- og jordfæstegrave. Ingen af skibssætningerne er udgravet. Af ialt 13 undersøgte grave kunne kun én dateres nærmere (10. årh.)
- 4: *Balle* (Müller-Wille 1970). 30' lang, N-S orienteret skibssætning. Indholdt grav med jernfragm. og bronzekniv. Kan ikke dateres nærmere.
- 5: *Vejerslev* (Broholm 1937). Omkr. 90 m lang skibssætning; sløjfet inden 1850.
- 6: *Hjarnø* (Broholm 1937). Oprindeligt mere end 20 små skibssætninger beliggende på en lav strandeng. 3 undersøgt 1936. Ingen nærmere datering, men givetvis yngre germanertid eller vikingetid.
- 7: *Endelave*. Formodet skibssætning beliggende i strandkanten. Nationalmuseet I' s arkiv: »En Del store Sten ligger her uregelret spredte paa en oval Plads, der er o. 70' lang og 38' bred«. Anlægget er ikke undersøgt. (Nationalmuseet I, Endelave sb 5, Nim herred, Skanderborg amt)
- 8: *Bække* (Voss 1959). NV-SØ orienteret skibssætning, 45 m lang. Vestligste stævnsten er en runesten. I midten en forstyrret brandgrav. Kan ud fra runestenen dateres til vikingetid.
- 9: »*Dannebrogskibene*« (Hejselbjerg-Poulsen 1927). Ca. 20 større og mindre skibssætninger, som er fjernet engang i 1700-tallet. Nævnes i T. Arnkiel: Cimbrische Heidenbekehrung Lib. 6, p. 640, 1702. Det kan ikke med sikkerhed fastslås, hvor skibssætningerne har ligget, men betegnelsen »am Gjenner Hafen« må dække over stranden i bunden af Genner fjord (Ø. Løgum s., Sdr. Rangstrup h., Åbenrå amt). På Johs Meyers kort over Genner bys jorder fra 1639/40 (Rigsarkivet) læses navnet »Thyra Dannebod Schiff« nær stranden SV for Kalvø. Stednavnet dækker antagelig over de forsvundne skibssætninger.
- 10: *Stolbro næs* (Raben 1948). Tre, muligvis fire skibssætninger beliggende på strandeng ved Augustenborg fjord. Én skibssætning undersøgt, se herværende artikel.
- 11: *Dyndved strand* (Raben 1948). Rester af 3 små skibssætninger. Ikke undersøgt.
- 12: *Havrekobbøl*. Spidsoval stensætning under høj (Høj 11); skibssætning? Se herværende artikel.
- 13: *Glavendrup* (Albrectsen 1958). Ø-V orienteret skibssætning; 45 m. lang. Runesten (dat. 1. halvdel af 10. årh.) har oprindeligt dannet den vestlige afslutning af monumentet. Indenfor skibssætningen brandgrave og ildsteder, som imidlertid ikke indeholdt daterende materiale.
- 14: »*Høje Stene*« (Madsen 1984). Mindst to skibssætninger, diverse opretstående sten samt evt. et par små gravhøje beliggende på strandeng vestligst på øen Korshavn. Sandsynligvis yngre jernalder, men kan ikke dateres nærmere.
- 15: *Konabbe skov* (Skaarup 1976). NNØ-SSV orienteret skibssætning, 13 m lang, sat af ret små sten med en større stævnsten i den sydlige ende. Ikke undersøgt.
- 16: *Ferslev mark* (Broholm 1937). NNØ-SSV orienteret skibssætning, 14 m lang. Ikke undersøgt.
- 17: *Lejre* (H. Andersen, 1960). To store skibssætninger beliggende på gravplads fra 1. halvdel af 10. årh. I nærheden af gravpladsen har der tidligere stået en del andre skibssætninger, jvf. Hansen 1986.

SUMMARY

Cremation graves from the late Iron Age on Als

The article concerns three cremation burial-sites from the late Iron Age, all on Als, which were investigated by the National Museum, the Prehistoric Museum in Århus and the Museum at Sønderborg Castle during the period 1938-1960.

Havrekobbel (Parish of Egen, Sønderborg district): (figs. 1-15) The burial-site is situated in the Havrekobbel part of Als Nørreskov (the Northern Als Woods), stretching directly up to the coast of Lillebælt, 5-8 m above sea-level. The burial-site consists of 38 low mounds, but it cannot be excluded that a few mounds, over the course of time, have been destroyed by coast-erosion. There is also a monolith (no. 40) (fig. 15) on the site, and a construction built of large stones, of indeterminate character (no. 38). Of the total of 40 structures 18 have been excavated.

Nygård (Parish of Egen, Sønderborg district): (figs. 16-22)

The burial-site, which consists of approximately 20 small mounds, is situated in the northern part of Als Nørreskov, about 400 m from Lillebælt and 25-30 m above sea-level. In all 7 of the mounds have been excavated.

Stolbro Næs (Parish of Egen, Sønderborg district). (figs. 23-26) The burial-site, which is on a low-lying salt-marsh at the entrance to Augustenborg Fjord on the east side of Als, consists of 3 low mounds and 3-4 ship settings. In 1960 excavations were carried out on one of the ship settings and on one of the mounds.

Those three burial-sites, Havrekobbel, Nygård and Stolbro Næs, together contain at least 60 constructions, of which 25 have been excavated. Stone was used in most of the constructions, but in other respects the range of their differences is considerable; they can nevertheless be systematized in the following groups:

A: Mounds of stones with circles of rim-stones – mounds with stone circles around them and a massive central stone structure. (Havrekobbel mounds 1, 8, 33, 35. Nygård mound 6. Stolbro Næs mound 54b).

B: Earth mounds with circles of rim-stones. – As A, but with no stones, or very few, in the mound itself. (Havrekobbel mounds 3, 9, 17. Nygård mounds 1, 2, 3, 9, 12).

C: Mounds of stones without circles of rim-stones. – As A, but without encircling stones. (Havrekobbel mound 4, 7(?), 30, 31).

D: Earth mounds without circles of rim-stones. – As B, but without encircling stones. (Havrekobbel mounds 14, 15, 28, 32 (interment grave with stone paving)).

E: Ship settings. (Stolbro Næs structures a, b, c and also possibly Stolbro Næs structure d and Havrekobbel mound 11).

F: Other forms of grave: (Havrekobbel mounds 2 and 15).

As can be seen, the overwhelming majority of the structures are small earth or stone mounds, mostly with a diameter of 4-6 m and a height of around ½ m; a few are up to 9-10 m in diameter with a height of over 1 m. In several of the mounds large stones were found on the top; probably these originally stood upright as a kind of monolith.

In all cases – apart from one (Havrekobbel mound 32) – we are here dealing with cremation graves. Wherever it has been possible to establish, the layer of cremated matter lay directly on the original surface. The accompanying objects, of which many were marked by fire, lay either spread out in or else close to the cremated layer, mixed with charcoal and bones.

The bone fragments, invariably all but destroyed, can supply evidence as to sex or age in only a few cases (Havrekobbel mounds 4, 28, 30, 31 and 32), but both sexes seem to be represented, and both older and younger bodies can be identified. In one grave (Havrekob-

bel mound 30) there has also been found a pig's tooth and the jaw-bone of a smaller carnivorous animal (a dog?).

The artefacts found, which consist for the most part of iron and pottery, are extremely sparse and in poor condition. In the cases where iron objects have been identified, they most often turn out to be different versions of tacks and nails, including rivets. Otherwise the iron objects include three hinges, which together with other parts of mounts and some fragments of rivets were found in Havrekobbel mound 3. (Fig. 28). The size of the mounts and the presence of rivets indicates that they come from a small casket.

The preserved potsherds all come from coarse, badly-fired pottery. The material is dominated by indeterminate potsherds along with occasional rim-sherds or base-sherds (fig. 27). The one clearly identifiable type of pottery vessel which can be distinguished is the semi-spherical vessel (Stolbro Næs mound 54b). It is also clear that flat-bottomed pots must be represented in the material.

The dating of the three burial-sites on Als is based on two C-14 datings and also on assessment of the artefacts and burial customs. The two C-14 datings are from Stolbro Næs, mound 54b, and were carried out on charcoal from the cremation layer. Calibrated following Stuiver and Pearson 1986, the samples can be dated respectively to 770-950 and 680-885 AD. The infrequent artefacts and their generally poor state of preservation offer few fixed points for a more specific dating of individual graves. But as a whole the artefacts seem indicative of the late Germanic Iron Age and the Viking Age, if one excludes the evidently secondary admixture of Neolithic flint. This is valid for the frequent occurrence of nails, casket-mountings and the coarse and badly-fired pottery.

The burial customs also suggest a dating in the late Iron Age. Cremation graves are known throughout the whole period, although clearly declining in the late Viking Age. The majority of the cremation graves, like those on Als, are simple cremation patches, but at Hedeby, along the North Sea coast from Ho Bugt to the south and on the tidal flats, many urn-burials are to be found, and these are generally associated with the Frisian cultural influence. The combination of cremation grave/small mound occurs frequently, but was probably distinctly more common than the find-picture suggests today. A distinct feature of the Als small mounds is the appearance of the rim-circles and the solid mounds of stones. Parallels to these are found at several other cremation burial-sites, mainly in northern Jutland, but also on the nearby site of Langballigau on Flensborg Fjord.

The ship settings at Stolbro Næs cannot be directly dated, but seen in relation to the nearby mound 54b there can be no doubt that they should also be placed in the late Iron Age. A feature at the Stolbro Næs burial-site which also suggests the late Iron Age is the situation close to the water. The placing of the burial-site directly adjacent to the beach or on low salt-marshes is characteristic of precisely that period. (10).

Seen as a whole the dating of the three burial-sites discussed here thus clearly lies in the late Germanic Iron Age and Viking Age. Carbon-14 dating of Stolbro Næs mound 54b indicates the 8th and 9th centuries, and this fits well with the cremation burial habits which seem to have prevailed in exactly those two centuries. The nearby burial-site at Langballigau shows, however, that the custom of cremation graves in small mounds continued well into the 10th century.

The extremely complex picture of burial customs which emerges from the last centuries of prehistory, with a wealth of widely different grave-forms, has naturally provided the material for a long series of analyses and theories. In particular attempts have been made to distinguish different social and ethnic groups in the find-material. On the face of it, it is tempting to view the three burial fields with the obvious lack of grave-goods as burial-sites for people of humble means. If one draws comparisons with the often well-equipped interment graves from the Viking Age on Als, the impression made by the cremation graves becomes still more strongly one of impoverishment. The majority of the wealthy interment

graves, however, are probably later than the cremation graves, and moreover it is not possible to conclude directly from the poverty of equipment of a grave that the buried person was correspondingly poor. While a wealthy grave always betokens that the dead person or his family/friends were prosperous, an interpretation of a grave without grave-goods, or with only few of them, cannot be undertaken without more detailed analyses. What were the local burial habits at the time in question? Can the graves possibly be linked to a particular group of people who demanded this precise type of burial? a particular age-group, sex, a religious or perhaps ethnic community? Another factor of uncertainty is that the cremation itself normally was carried out in a place other than the site where the mound was erected. We thus have no guarantee that the few remnants of artefacts that have been found are representative of the original total of grave-goods.

It is spontaneously more tempting to look in closer detail at whether any deductions can be made about the ethnic background of the graves. In an article from 1984, H. Steuer alleges that among the many graves to be found in and around Hedeby, it is possible to demonstrate that certain – a small number – are Slavonic (Steuer 1984). This applies to the burial-field at Hochburg and to some individual graves in the large burial-field south of the semi-circular rampart. We know from written sources that there were Slavonic merchants who lived in Hedeby, and also, during excavation of the town, quantities of pottery and other features linked to the Slavonic area were found. The features which Steuer uses to draw parallels with the Slavonic burial customs are e.g. the occurrence of burnt patches directly on the sub-soil and covered by small mounds, shallow trenches running round the bases of the mounds, possibly in a square formation, the size of the mounds and of the burial-fields, and the often insignificant finds in the graves.

The graves in Als Nørreskov in many respects resemble the mounds at Hochburg and thus also the corresponding Slavonic small mounds with cremation graves: here too there are cremation patches directly on the sub-soil, the grave-goods are extremely sparse, as has been said, and the construction and size of the mounds has many points of similarity. Only there are no trenches round the Als mounds, or at any rate none have been noticed. There is nothing, however, in the other finds from the period either from Als or from the adjacent areas on the mainland that would indicate contacts with the Slavonic area, in spite of the fact that by the sea-route it was not far to the nearest settlements east of Kiel. No metal objects such as those known in eastern Denmark, and no Slavonic, or Slav-inspired pottery. It seems that contact with the Slavonic area did not come until the Wendic expeditions of the early Middle Ages (Kock 1979, p. 218) (11). The problem is, however, whether the features which Steuer highlights as specifically Slavonic are not in fact so general that they cannot support such a far-reaching interpretation. Cremation burial-fields with small mounds of the character and size of those found on Als are found in many places, particularly north of the Limfjord and in south Jutland and Slesvig, and the surrounding trenches are also found inside Denmark (Andersen 1987, p. 184) (12). There is therefore no basis for suggesting special foreign influence in connection with the Als cremation burial-fields discussed here. In spite of similarities with graves in the Slavonic area the burial customs found here have to be said to fall within the normal spectrum – admittedly a broad one – of those practised in the Nordic Viking Age.

Steen Wulff Andersen
Haderslev Museum

Oversættelse: Joan Davidson

